

Fecr Yayınları: 755

ONAT Kitaplığı: 1

SORULARLA İSLAM MEZHEPLERİ

Prof. Dr. Hasan ONAT

Editör

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Hazırlayan

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.

(Sertifika No: 13178)

Kapak

FCR (Coşkun IŞIKGÜL)

Mizanpaj

FCR (Dilek ÖZCAN)

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK

KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Kasım 2023

ISBN: 978-625-6602-06-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mh. Boyacılar Sk. No:14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0 312) 310 08 60

web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Prof. Dr. Hasan ONAT

Sorularla
İslam
Mezhepleri

Hazırlayan
Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Ankara 2023

HASAN ONAT

(1957-2020)

Prof. Dr. Hasan Onat, Çankırı'nın Eldivan ilçesinde doğdu. İlköğretimi Eldivan Merkez İlkokulu'nda, liseyi Yozgat Lisesi'nde bitirdi. 1979 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi kürsüsünde asistan olarak göreve başladı. 1986 yılında "Emeviler Devri Şii Hareketleri" başlıklı doktora çalışmasını başarıyla tamamladı. 1986 yılında yardımcı doçent, 1989 yılında doçent, 1995 yılında profesör oldu.

1986 yılından itibaren Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda çeyrek asır boyunca sürdürdüğü radyo programcılığının yanı sıra, yerel ve ulusal gazetelerde köşe yazarlığı, televizyon programı yapımcılığı ve sunuculuğu yaptı. Bu sayede geniş bir hitap kitlesi ve takipçisi oldu.

Prof. Dr. Hasan Onat, 2005 yılında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak dersler ve seminerler verdi. 17 Ağustos 1999 - 16 Ağustos 2002 yılları arasında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dekanlığı görevini yürüttü.

Prof. Dr. Hasan Onat, İngilizce, Arapça ve Farsça bilmekteydi. Evli ve iki çocuk babası olan Prof. Dr. Hasan Onat, 26.09.2020 tarihinde hayata veda etti.

Prof. Dr. Hasan Onat, yayınlamayı düşündüğü kitaplarının bir kısmını yayınladı. Ancak büyük bir kısmını yayınlamaya ömrü vefa etmedi.

Bazı Eserleri:

Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993; İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2019.

Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003 / İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2018.

İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

İslam Düşünce Ekolleri Tarihi, ed. Hasan Onat, Ankara: Ankuzem Yayınları, 2007.

İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Ayrıca ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makedesi mevcuttur.

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	13
Ön Söz	15

GİRİŞ

MEZHEP DİN İLİŞKİSİ VE İSLAM ORTAK PAYDASI.....	19
Soru: Mezhepler hakkında niçin doğru bilgi sahibi olmalıyız?	19
Soru: Herhangi bir dinî nitelikli topluluğun mezhep olup olmadığı nasıl anlaşılabilir?	20
Soru: Müslüman olmak için herhangi bir mezhebe, cemaata veya tarikata bağlı olmak gerekir mi?	22
Soru: “İslam Ortak Paydası” ne demektir?	23
Soru: İslam’ın özü, tevhid ve dosdoğru olmak olabilir mi?	26

I. BÖLÜM

MEZHEP KAVRAMI VE MEZHEPLERİN DOĞUŞ SEBEPLERİ	29
Soru: Mezhep nasıl tanımlanabilir?	29
Soru: Fıkhi/amelî mezheplerle, siyasi-itikadi mezhepler arasında ne fark vardır?	31
Soru: Din ve mezhep arasındaki en temel farklar nelerdir?.....	33
Soru: Din ve mezhep kavramları özdeşleştirilebilir mi?	36
Soru: Mezhepler ne zaman ortaya çıkmaya başlamıştır?	
Bundan sonra da yeni mezhepler oluşabilir mi?	37
Soru: Hak mezhep, batıl mezhep ne demektir?	39

Soru: 73 Fırka meselesi nedir? Hz. Muhammed, böyle bir hadis söylemiş olabilir mi?	41
Soru: “Dört hak mezhep vardır” ifadesi, ne anlama gelmektedir? Burada zikredilen mezheplerin dışında kalanların batıl mezhep olduğu söylenebilir mi?.....	43
Soru: Mezheplerin doğuş sebepleri nelerdir?.....	44
Soru: Mezheplerin doğuşunda insan unsurunun rolü olmuş mudur? Nasıl?	44
Soru: Mezheplerin doğuşunda sosyal değişimin ve hızlı kültür değişiminin etkisi olmuş mudur? Nasıl?.....	48
Soru: Mezheplerin doğuşunda siyasi sebepler nasıl etkili olmuştur?.....	51
Soru: Mezheplerin doğuşunda kökleri İslam öncesine uzanan kabile asabiyetinin rolü olmuş mudur?	53
Soru: Hz. Muhammed’in vefatından sonra ortaya çıkan hilafet-imamet tartışmaları, mezheplerin doğuşunda ve görüşlerinin sistemleşmesinde etkili olmuş mudur? Nasıl?.....	54
Soru: Hz. Osman’ın hilafeti dönemindeki “Fitne Olayları”nın mezheplerin doğuşundaki rolü nedir?.....	59
Soru: Hz. Ali ile Muaviye arasındaki mücadele, mezheplerin doğuşunu etkilemiş midir? Nasıl?	60
Soru: İslam’ın insana tanıdığı düşünce özgürlüğü ve Kur’an’ın bazı özellikleri, mezheplerin doğuşunda etkili olmuş olabilir mi? Nasıl?	61
Soru: Mezheplerin Kur’an’a bakışı genellikle nasıl olmuştur?	64
Soru: Mezheplerin doğuşunda İslam’ın geniş bir coğrafyaya yayılmasının ve başka kültür-medeniyetlerin ne gibi etkileri olmuştur?	65
Soru: Kur’an’ın siyasi meselelere bakışı nasıldır?	67

II. BÖLÜM

HARİCİLİK VE İBAZİYYE.....	71
Soru: Haricilik ne demektir? Harici ismi nereden gelmektedir?.....	71
Soru: Haricilik ne zaman ortaya çıkmıştır?	72
Soru: Haricilerin ortaya çıkışını hazırlayan sebepler nelerdir?	74
Soru: Haricilerin belli başlı görüşleri nelerdir?	77
Soru: Haricilerin fırkalara ayrılmasının sebepleri nelerdir? Bu fırkaların en önemlileri hangileridir?.....	79
Soru: İbaziyye fırkası hakkında bilgi verir misiniz?	81
Soru: Harici zihniyetin belirgin özellikleri nelerdir? Bu zihniyetin, günümüz Müslümanları arasında yaygın olduğu söylenebilir mi?	82

Soru: Haricilerin Kur'an'a bakışı nasıldır?	82
Soru: Haricilerin İslam düşüncesine katkıları olmuş mudur? Nasıl? ..	84

III. BÖLÜM

MÜRÇİE	87
Soru: Mürctie'nin anlamı nedir?	87
Soru: Mürctie'nin ortaya çıkışının sebepleri nelerdir?	88
Soru: Mürctie ne zaman ve nerede ortaya çıkmıştır?	89
Soru: Mürctie'nin temel görüşleri nelerdir?	90
Soru: Mürctie nerelerde yayılmıştır?	93
Soru: Mürctie içindeki alt gruplar hangileridir?	93
Soru: Mürctie'nin temel kaynakları nelerdir?	94
Soru: Mürctie'nin İslam düşüncesine katkıları nelerdir?	95
Soru: Mürctie'nin Kur'an'a bakışı nasıldır?	97

IV. BÖLÜM

MUTEZİLE	101
Soru: Mutezile ne demektir? Bu isim, kimler için kullanılmıştır? ..	101
Soru: Mutezile mezhebinin oluşumuna etki eden faktörler nelerdir?	103
Soru: Mutezile mezhebi ne zaman ortaya çıkmıştır?	105
Soru: Mutezile'nin beş ilkesi (Usûlü Hamse)'den "el-Menziletü beyne'l Menziletayn" ilkesi hakkında bilgi verir misiniz?	107
Soru: Mutezile'nin "Va'd-Vaid" prensibini anlatır mısınız?	108
Soru: Mutezile'nin "İyiliği emretmek, kötülüğü nehyetmek" (Emr-i bi'l Ma'ruf ve Nehy-i ani'l Munker) ilkesi ne anlama gelmektedir? ..	108
Soru: Adl ilkesi ne demektir?	109
Soru: Mutezile'nin tevhid konusuna bakışını anlatır mısınız?	111
Soru: Mutezile kaç kola ayrılmaktadır? İsimleri nelerdir?	112
Soru: Mutezile'nin Basra ve Bağdat ekollerinin reisleri kimlerdir? İki ekol arasındaki en önemli farklar nelerdir?	112
Soru: Mutezile mezhebi hangi bölgelerde yayılmıştır?	113
Soru: Mutezile'nin İslam düşüncesine katkıları nelerdir?	115
Soru: Mutezile mezhebi niçin günümüze kadar varlığını sürdürememiştir?	116
Soru: Mutezile'nin Kur'an'a bakışı nasıldır?	117

V. BÖLÜM

ŞİA	119
Soru: Şiilik Nedir?.....	119
Soru: Şiilik ne zaman ortaya çıkmıştır?	122
Soru: Şia'nın doğuşu hakkındaki Şii iddialar nelerdir?	125
Soru: Gadir-i Hum olayı nedir ve Şiiliğin doğuşu ile bir ilgisi var mıdır?	126
Soru: Ali b. Ebi Tâlib'in "vasi"liği ne anlama gelmektedir?.....	131
Soru: Kırtas Olayı hakkında bilgi verir misiniz?	132
Soru: Ali b. Ebi Tâlib'in imameti için delil olarak gösterilen ayetler ve hadisler hangileridir, bunların tahlilini yapar mısınız?	133
Soru: İbn Sebe kimdir? Sebeiye diye bir fırkanın Şia'nın doğuşu ile bir ilgisi var mıdır?	138
Soru: Şiilik Hz. Ali'nin hilafeti döneminde ortaya çıkmış olamaz mı?	144
Soru: Kerbela neresidir? Kerbela olayından önce böyle bir yer var mıydı?	145
Soru: Kerbela olayı nasıl olmuştur? Hz. Hüseyin'in tavrını ve olayın gerçek yüzünü nasıl anlayabiliriz?	149
Soru: Kerbela, seçilmiş-transfer edilmiş bir travma olarak okunabilir mi?	152
Soru: Kerbela olayının Şiiliğin doğuşunda rolü var mıdır?.....	155
Soru: Şia'nın Kur'an'a bakışı nasıldır?.....	157

VI. BÖLÜM

ŞİA: İMAMIYYE.....	161
Soru: Şia'nın yaşayan en büyük kolu olan İmamiyye mezhebi hakkında bilgi verir misiniz?.....	161
Soru: İmamiyye'nin itikadi görüşleri nelerdir?.....	163
Soru: İmamiyye'nin tevhid meselesine bakışı nasıldır?	163
Soru: İmamiyye'nin nübüvvet konusuna bakışı hakkında bilgi verir misiniz?	164
Soru: İmamiyye'nin imamet anlayışı nasıldır?	165
Soru: On iki imam hakkında bilgi verir misiniz?.....	170
Soru: İmamiyye'nin ahiret inancı nasıldır?	172

Soru: İmamiyye'nin "Adalet" konusuna bakışını anlatır mısınız? .	172
Soru: İmamiyye mezhebine mensup olanların ibadetler konusunda diğer Müslümanlardan farklı uygulamaları nelerdir?	172
Soru: Takiyye ne demektir?.....	173
Soru: Şiilik, günümüzde hangi ülkelerde yaygındır?	174

VII. BÖLÜM

ŞİA: ZEYDİYYE.....	181
Soru: Zeydilik nedir, Zeydiyye ismi nereden gelmektedir?	181
Soru: Zeyd b. Ali kimdir ve Zeydilik içerisindeki yeri nedir?	182
Soru: Zeyd b. Ali'nin temel görüşleri nelerdir?	183
Soru: Zeydiyye'nin teşekkül sürecinde vuku bulan önemli Zeydi isyanlar hangileridir?.....	185
Soru: Zeydilerin devletleşme süreci nasıl cereyan etmiştir?.....	186
Soru: Zeydiyye'nin alt grupları var mıdır?	187
Soru: Kâsım er-Ressî ve el-Hadi İle'l-Hakk Yahya b. Hüseyin'in, Zeydilik açısından önemi nedir?	188
Soru: Zeydiyye'nin belli başlı siyasi ve itikadi görüşleri nelerdir?	189
Soru: Zeydiyye'nin "Efdal ve Mefdul İmam" kavramları ne anlama gelmektedir?	192
Soru: Osmanlı-Yemen ilişkilerinin şekillenmesinde Zeydiyye'nin etkisi nedir?	193
Soru: Yemen'de Hüsilerin Zeydilik içerisindeki konumu nedir? ..	195
Soru: Zeydiliğin günümüzdeki durumu nedir?	198

VIII. BÖLÜM

ŞİA: İSMAILİYYE.....	201
Soru: İsmailiyye nasıl bir mezheptir?	201
Soru: İsmailiğin erken /gizlilik dönemi hakkında bilgi verir misiniz?	203
Soru: Fatımiler, İsmaililerin kurmuş oldukları bir devlet midir? ..	206
Soru: İsmaililer, Musta'li ve Nizari diye iki kola ne zaman ve niçin ayrılmışlardır?	207
Soru: Karmatilik nasıl bir fırkadır? İsmaililikle alakası nedir?	207
Soru: Hasan Sabbah ve Haşhaşiler kimlerdir? Alamut Kalesi nerededir?.....	209
Soru: İsmaililerin İslam düşüncesine katkıları olmuş mudur?	209

IX. BÖLÜM

ŞİA: NUSAYRILIK	211
Soru: Mezhebin ismi nereden gelmektedir ve diğer mezhepler arasında nerede yer alır?	211
Soru: Nusayrilik yerine Alevilik adı ne zamandan beri ve niçin kullanılmıştır? Nusayrilikle, Kızılbaşlık-Bektaşilik arasında ne fark vardır?	213
Soru: Nusayrilik ne zaman doğmuştur?	214
Soru: Nusayrilerin temel görüşleri nelerdir?	216
Soru: Hasibî sonrası Nusayriler bugüne nasıl gelmişlerdir? Günümüzde nerelerde yaşamaktadırlar?	218

X. BÖLÜM

DÜRZİLİK	221
Soru: Dürzi ismi nereden gelmektedir?	221
Soru: Dürziliğin İsmaililik ile ilişkisi var mıdır?	221
Soru: Dürzilik ne zaman ortaya çıkmıştır?	224
Soru: Dürzilik ile ilişkilendirilen Hasan b. Haydara el-Ferganî el-Ahrâm kimdir?	225
Soru: Dürzilik ile ilişkilendirilen Muhammed b. İsmail Neştekin ed-Derezî kimdir?	227
Soru: Mezhep kurucusu sayılan Hamza b. Ali kimdir?	228
Soru: Dürziliğin temel görüşleri nelerdir?	231
Soru: Dürzilik yazılı kaynaklarından Hikmet Risaleleri (Resâilü'l-Hikme) hakkında bilgi verir misiniz?	233
Soru: Osmanlı devleti ve Dürziler arasındaki ilişkiler nasıldı?	234
Soru: Dürzilik hangi ülkelerde yayılmıştır?	238

XI. BÖLÜM

EHL-İ SÜNNET: EŞARILIK VE MATURİDİLİK	239
Soru: Ehl-i Sünnet ne demektir?	239
Soru: Ehl-i Sünnet ne zaman ve nasıl teşekkül etmiştir?	241
Soru: Ehl-i Sünnet'in üzerinde ittifak ettiği genel prensipler var mıdır?	246
Soru: Eşarilik hakkında bilgi verir misiniz?	249
Soru: Eşariliğin temel görüşlerini kısaca özetler misiniz?	251
Soru: Maturidilik ne demektir?	252

Soru: Maturidiliğin temel görüşleri nelerdir?.....	253
Soru: Eşariyye ile Maturidiyye arasındaki görüş ayrılıkları nelerdir?	254
Soru: Sünni-Şii farklılaşmasının Müslümanlar arasında gerilim yaratmaması, bunun bir zenginlik olarak anlaşılması mümkün değil midir?	255
Soru: Ehl-i Sünnet'in İslam düşüncesine katkıları nelerdir?	257

XII. BÖLÜM

KADIYANILIK / AHMEDİLİK.....	261
Soru: Kadiyanilik-Ahmedilik nasıl bir mezheptir?.....	261
Soru: Kadiyaniliğin ortaya çıktığı dönemin siyasi, fikrî ve dinî yapısı nasıldır?.....	261
Soru: Mirza Gulam Ahmed'in hayatı ve fikirleri hakkında bilgi verir misiniz?	264
Soru: Mirza Gulam Ahmed'in Kadiyaniliğe vücut veren müceddidlik iddiası nedir?	266
Soru: Mirza Gulam Ahmed'in Kadiyaniliğe vücut veren Mesih ve Mehdilik iddialarının kaynağı nedir?	268
Soru: Kadiyaniliğin nübüvvet anlayışının mahiyeti nasıl açıklanabilir?	270
Soru: Kadiyanilikteki kurtarıcı fikrinin Krişna-Avatarlıkla ilişkisi var mıdır?	273
Soru: Mirza Gulam sonrası süreçte Kadiyanilik nasıl gelişmiştir?.....	274
Soru: Kadiyan Ahmedileri kimlerdir ve hangi görüşleri benimsemişlerdir?.....	275
Soru: Lahor Ahmedileri kimlerdir ve hangi görüşleri benimsemişlerdir?.....	276
Soru: Kadiyaniliğin günümüzdeki durumu nasıldır?	277

XIII. BÖLÜM

VEHHABİLİK	279
Soru: Vehhabilik nedir?	279
Soru: Vehhabilik nasıl bir ortamda doğdu?	280
Soru: Muhammed b. Abdilvehhab kimdir?	280
Soru: Muhammed İbn Abdilvehhab sonrası Vehhabiliğin iktidar ile münasebetleri nasıldı?	282

Soru: Mezhebin etkileri ve yayıldığı yerler nerelerdir?	284
Soru: Taraftarlarının İbn Abdilvehhab'a bakışı nasıldı?	285
Soru: Vehhabiliğin ne tür görüşleri vardır?.....	286
Soru: Vehhabilerin tevhid inancının mahiyeti nedir?.....	287
Soru: İbn Abdilvehhab'a göre nereler ibadet niyeti ile ziyaret edilebilir?.....	288
Soru: Vehhabilere göre, kabirler üzerine bina/kubbe yapılması, örtü ile örtülmesi ve ışıklandırılmasının hükmü nedir?	288
Soru: Vehhabilere göre, tevessül nedir?.....	289
Soru: Vehhabilere göre, bidat ve çeşitleri nelerdir?	289
Soru: Vehhabiler emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-nehy-i ani'l-münker'i nasıl uygular?.....	290
Soru: Muhammed b. Abdilvehhab'ın eserleri nelerdir?	291
Soru: İslam dünyasında Vehhabiliğe ne tür tepkiler yöneltildi? ...	291

XIV. BÖLÜM

YEZİDİLİK	293
Soru: Yezidilik nasıl bir mezheptir?.....	293
Soru: Yezidilik ismini nereden almaktadır?	293
Soru: Yezidilik ne zaman ortaya çıkmıştır?	294
Soru: Adı b. Müsâfir kimdir?	295
Soru: Yezidiliğin temel görüşleri nelerdir?	296
Soru: Melek Tâvus nasıl bir varlıktır?.....	297
Soru: <i>Kitabu'l-Cilve</i> ve <i>Mushaf-ı Reş</i> isimli eserlerin Yezidilik açısından anlam ve önemi nedir?	298
Soru: Yezidilerin ibadet anlayışları nasıldı?	299
Soru: Günümüzde Yezidiler nerelerde yaşamaktadır? Din anlayışları nasıldı?.....	300
SONUÇ	303
KAYNAKÇA	307
DİZİN	319

TAKDİM

Elinizdeki kitap, merhum Prof. Dr. Hasan ONAT'ın uzun yıllar önce hazırlamayı planladığı ve hayatta iken büyük ölçüde tamamladığı, ancak yayımlama fırsatı bulamadığı bir kitaptır. O, bu kitabın, akademik derinlikli olmasını istemedi. Mezhepleri merak eden herkesin anlayabileceği bir üslupla yazmayı arzuladı. İçerisinde yer alan mezheplerle ilgili muhtevanın oluşturulmasında, Anabilim Dalı'mızda konularla ilgili master veya doktora tez çalışması yapan meslektaşları, önemli katkılar sundu.

Hasan Onat Hocamız vefat ettiğinde, belli bir aşamaya gelmiş ancak yayımlanmamış eserlerini sevdikleriyle buluşturmak, birlikte çalıştığı meslektaşlarına düştü. Bu eser, bu çerçevede yayımlayacağımız eserlerin birincisidir. Eseri yayıma hazırlarken, önemli eksiklikleri olduğunu gördük ve bunları tamamlamadan yayımlamanın uygun olmayacağı kanaatine vardık. Her bir mezhep ile ilgili soru ve cevaptan oluşan eser, dipnot tekniğinde ve üslupta bazı sorunlara sahipti. Bazı dipnotlarda eserler eksik verilmiş, bazılarında verilen kaynaklar Kaynakça'ya dâhil edilmemiş ya da Kaynakça'da yer almış ama dipnotlarda zikredilmemiş eserler vardı. Ayrıca eserin dili, akıcılık ve anlaşılabilirlik açısından Hasan Onat'ın hayatta iken yayımladığı eserlerden biraz farklıydı. Metnin teknik bütünlüğü ve üslup birliği konusundaki eksiklikleri gidermede Doç. Dr. Ümit Toru'dan yardım aldık. Buna rağmen dipnotlarda yer alan az sayıda eserle ilgili bazı sorunlar tam olarak

giderilemedi. Bunlar, sonraki baskılarda giderilebilecek önemsiz eksikliklerdir. Metinde, Zeydilik ve Dürzilik mezhepleri eksikti. Dürziliği, Doç. Dr. Ahmet Bağlıoğlu; Zeydiliği ise Prof. Dr. Yusuf Gökalp tamamladı. Kitapta, Ehl-i Sünnet kısmı, ağırlığına rağmen yeterince yer almamış görünmektedir. Eşarilik ve Maturidiliğin, ayrı ayrı yer alacak düzeyde olması beklenirdi. Hocamız hayatta iken burası tamamlanmış olduğundan, kitabın özgünlüğünü korumak istedik ve bu kısımlara dokunmadık.

Hasan Onat, başlangıçta her bir mezhebin ayrı ayrı yer aldığı toplam 99 soru ve cevaptan oluşan bir kitap yazmak istemiş ve bu sebeple ismini, *99 Soruda Mezhepler* koymuştu. 2004 yılında, bu metni okumuş ve düzeltmeler yapmıştım. Metinde, bazı mezheplerle ilgili, yabancı dilde yapılan çalışmaları içeren Kaynakça'lar vardı. Son hâlinde bu, ortak bir Kaynakça'ya dönüştürülmüş görünüyor. Ayrıca EK olarak, 6 soru ve cevabının yer aldığı Alevilik konusu vardı. Bunlar, metnin sonraki düzenlemelerinde yer almamıştır. Bu yüzden eski nüshalarda olmasına rağmen bunları eklemedik. Hocamızın Alevilik ile ilgili bu sorulara verdiği cevapları, onun konuyla ilgili hazırlamakta olduğumuz diğer bir kitabına ekleyeceğiz.. Muhtemelen, soruların sayısı bu rakamı aşınca adını, *Sorularla İslam Mezhepleri*'ne dönüştürmüş görünüyor. Eserin bu hâle gelmesi için gerekli itina'yı göstermemize rağmen, eserin en son şeklini asıl sahibi Hocamız vermediğinden, bazı eksikliklerin bulunması kaçınılmazdır. Değerli okurlardan, bu konuda bizi mazur görmelerini istiyoruz.

Hasan Onat Hocamız, kitap için daha önce bir ön söz yazmış ve orada, katkı sunanlara teşekkür etmişti. Bu kitabın son hâle gelmesinde emeği geçen özellikle Ahmet Bağlıoğlu, Yusuf Gökalp ve Ümit Toru'ya ve daha önce katkı sunmuş bütün meslektaşlarına teşekkür ediyorum. Son olarak, yayımlanmamış eserlerini de içeren arşivini benimle paylaşan ve bu eseri yayımlamamıza izin veren Hocamızın eşi Nurten Onat Hanımefendi'ye çok teşekkür ediyorum.

Ankara, 17.04.2023

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

ÖN SÖZ

“Geçmiş”i doğru anlayamayanlar, geçmişteki acıların benzerlerini yaşamaktan kurtulamayacakları gibi, “geçmiş”in ağırlığı altında ezilmeye de mahkûm olurlar. Anlamak, maziye dönük bir faaliyet olup anlamlı olması, doğru bilgiye bağlıdır. “Geçmiş”ten intikal eden her türlü “veri” doğru kabul edildiği zaman, olup biteni doğru anlama imkânı ortadan kalkmış olur. Herhangi bir konuyu doğru anlayabilmenin ilk adımı, o konudaki bilginin ne kadar güvenilir olduğunun cesaretle sorgulanmasıdır. İslam dünyasında mevcut sorunların önemli bir kısmının kökleri, mazinin derinliklerinde yatmaktadır. Hem sorunların çözümü açısından hem de mazinin ipoteğinden kurtulabilmek için “geçmiş”i doğru anlamaktan başka çıkış yolu yoktur. Müslümanlar, artık, geçmişti kutsallaştırmaktan kaynaklanan esaretten kurtulup gözlerini geleceğe çevirmek zorundadırlar.

İnsanlık, çok hızlı bir değişim sürecinin içine girmiştir. Öyle ki çözümleri ve yeniden yapılanmaları takip edebilmek bir hayli güçleşmiştir. Bu değişim süreci, “bilgi”nin bir güç olduğu gerçeğini bütün açıklığı ile gözler önüne sermektedir. Artık, bilginin önemini görmezlikten gelerek herhangi bir şey yapmak, kalıcı başarılar elde edebilmek, hatta ayakta kalabilmek pek mümkün değildir.

Yirminci asrın sonlarına doğru, bilgi ile birlikte “din” de yeniden yükselen değer olarak insanlığın gündemindeki yerini al-

mıştır. İnsanlığın geleceğinde, bilgi ile birlikte etkin olacak ikinci derece önemli faktör, dindir. Din, insanın en iyi şekilde insanlığını gerçekleştirmesine katkıda bulunmak üzere var olan bir araçtır. Bütün dinler, insan ve insanın mutluluğu içindir. Ancak dinin “araç” olduğu gerçeğini iyi anlayabilmek için öncelikle “din” hakkında doğru bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

İslam dini, Hz. Muhammed'e gelen vahyin etrafında şekillenmiştir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra siyasi, ictimai, coğrafi, kültürel ve benzeri sebepler, Müslümanları farklı oluşumların içine sürüklemiştir. Böylece din anlayışında ortaya çıkan farklılaşmalar, mezhepler olarak kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu mezheplerin önemli bir kısmı, tarihin karanlıklarında gömülüp gitmiş ancak ortaya çıkan birtakım fikirler, Müslümanların düşünce yapılarını etkilemiştir. Bugün, bir Haricilikten söz etmek mümkün değildir. Ancak Batı, Batı medeniyeti ve modernite karşısında bulunan bazı Müslümanların tepkisel tavırları, Harici zihniyeti hatırlatmaktadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşayan bazı âlimlerin Vehhabilikle Harici zihniyet arasında irtibat kurmak istemesi, zihniyet benzerliğinden kaynaklanmış olmalıdır.

Her mezhebin kendine özgün bir zihniyeti vardır ancak her zihniyet, mezhep değildir. Bazı zihniyetler, farklı mezheplerin içinde temsilci bulabilirler. Mezhep ve zihniyet arasındaki farkın farkında olmak, Şiilikle sufilik arasındaki zihniyet benzerliklerini anlamayı kolaylaştıracağı gibi, birbirine karıştırılan Vehhabilik ile Selefilik arasındaki irtibatı görmeyi de mümkün kılacaktır. Selefilik, kelimenin tam anlamıyla bir zihniyet olup farklı mezheplere mensup kimseler selefi zihniyete sahip olabilirler.

Sorularla İslam Mezhepleri, hem geçmişten geleceğe bir pencere açmak hem de farklılaşmaların bir zenginlik olacağını göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Müslümanların birbirleriyle uğraşarak boşa harcayacakları bir zamanları yoktur. Farklı mezheplere, tarikat ve cemaata mensup olmak, tekfiri meşrulaştıran bir sebep değildir ve olmamalıdır. Bu çalışmanın benzerlerinden farkı, bilimsellikten taviz vermeksizin kolay anlaşılır olmasıdır. “Mezhep”

gibi anlaşılması ve kavranması zor bir kavram, anlaşılabilirlik şeklinde yeniden tanımlanmıştır. Mezheplerin beşerî oluşumlar olduğu gerçeğinden hareketle “İslam Ortak Paydası” bilincine vurgu yapılmış; “adalet” ilkesi doğrultusunda da her mezhebin kendi kaynakları ve görüşlerine öncelik verilmiştir. Çalışmada, hangi mezhebin hangi zaman diliminde ve hangi ortamda vücut bulduğu, nasıl bir süreç takip ettiği, “fikir-hadise, zaman-mekân” irtibatı çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu mezheplerin günümüzdeki durumları da araştırılmış, hatta yer yer muhtemel gelişmelere dikkat çekilmiştir. 35 yıllık akademik hayatımda danışmanlığını yaptığım doktora ve yüksek lisans tezlerinin ortaya koyduğu yeni bilimsel bulguların, çalışmaya ayrı bir derinlik ve güzellik kattığını söylemeliyim. Bu bakımdan değerli meslektaşlarım Prof. Dr. Sönmez Kutlu, Prof. Dr. Osman Aydın, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kalaycı, Yrd. Doç. Dr. Muzaffer Tan ve asistan arkadaşlarım Nuran Üçok, Betül Yurtalan ve İsmail Akkoyunlu’ya teşekkür ediyorum.

Ankara, 2015
Prof. Dr. Hasan ONAT

Fecr Yayınları: 756

ONAT Kitaplığı: 2

İSLAM BİLİMLERİNDE YÖNTEM

Prof. Dr. Hasan ONAT | Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Editör

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.

(Sertifika No: 13178)

Kapak

FCR (Coşkun IŞIKGÜL)

Mizanpaj

FCR (Dilek ÖZCAN)

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK

KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Kasım 2023

ISBN: 978-625-6602-08-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mh. Boyacılar Sk. No:14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0 312) 310 08 60

web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Prof. Dr. Hasan ONAT
Prof. Dr. Sönmez KUTLU

İslam
Bilimlerinde
Yöntem

Ankara 2023

HASAN ONAT

(1957-2020)

Prof. Dr. Hasan Onat, Çankırı'nın Eldivan ilçesinde doğdu. İlköğretimi Eldivan Merkez İlkokulu'nda, liseyi Yozgat Lisesi'nde bitirdi. 1979 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi kürsüsünde asistan olarak göreve başladı. 1986 yılında "Emeviler Devri Şii Hareketleri" başlıklı doktora çalışmasını başarıyla tamamladı. 1986 yılında yardımcı doçent, 1989 yılında doçent, 1995 yılında profesör oldu.

1986 yılından itibaren Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda çeyrek asır boyunca sürdürdüğü radyo programcılığının yanı sıra, yerel ve ulusal gazetelerde köşe yazarlığı, televizyon programı yapımcılığı ve sunuculuğu yaptı. Bu sayede geniş bir hitap kitlesi ve takipçisi oldu.

Prof. Dr. Hasan Onat, 2005 yılında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak dersler ve seminerler verdi. 17 Ağustos 1999 - 16 Ağustos 2002 yılları arasında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dekanlığı görevini yürüttü.

Prof. Dr. Hasan Onat, İngilizce, Arapça ve Farsça bilmekteydi. Evli ve iki çocuk babası olan Prof. Dr. Hasan Onat, 26.09.2020 tarihinde hayata veda etti.

Prof. Dr. Hasan Onat, yayınlamayı düşündüğü kitaplarının bir kısmını yayınladı. Ancak büyük bir kısmını yayınlamaya ömrü vefa etmedi.

Bazı Eserleri:

Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993; İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2019.

Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003 / İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2018.

İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

İslam Düşünce Ekolleri Tarihi, ed. Hasan Onat, Ankara: Ankuzem Yayınları, 2007.

İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Ayrıca ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makedesi mevcuttur.

SÖNMEZ KUTLU

1963 yılında Refahiye’de doğdu. 1987 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 1988 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı’na Araştırma Görevlisi olarak atandı. 1990’da “*Mürcie’nin Doğuşu ve İtikadî Görüşleri*” başlıklı tezi ile Yüksek Lisans’ını tamamladı. Alanında araştırma yapmak üzere 1992’de, altı ay İngiltere’de, 1993’de bir yıl Mısır’da bulundu. 1994’de “*Mürcie ve Horasan-Maveraünnehir’de Yayılışı*” başlıklı tezi ile Doktor, 1997 yılında da Doçent unvanını aldı. 1997-1999 yılları arasında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde vekaleten Dekan Yardımcılığı yaptı ve kendi alanında dersler verdi. 2003 yılında Profesör oldu.

Halen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı’nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İngilizce, Arapça, Kırgızca ve Kazakça bilmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Kitapları:

Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, II. Baskı, Ankara 2002.

Selefilğin Fikri Arkaplanı, Otto Yayınları, Ankara 2016.

İmam Mâturîdî ve Maturidilik (Tarihi Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Maturidilik Mezhebi), Otto Yayınları, Ankara 2015.

Din Anlayışında Farklılaşmalar Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2003.

Alevilik-Bektaşilik Yazıları Aleviliğin Yazılı Kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.

Mezhepler Tarihine Giriş, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul 2008.

Çağdaş İslamî Akımlar ve Sorunları, Fecr Yayınları, Ankara 2008.

Şeyh Safiyüddin el-Erdebili, Makâlât (Safvetü’s-Safâ’nın 4. Bölümü’nün Anadolu’da Yapılan Türkçe Çevirisi), Tahkik: Sönmez Kutlu-Nizamettin Parlak, Horasan Yayınları, İstanbul 2008.

Türkler ve İslam Tasavvuru, Isam Yayınları, İstanbul 2011.

İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri, Otto Yayınları, Ankara 2012.

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	11
Ön Söz	19
BİLGİ BİLİM VE YÖNTEM.....	23
Hasan ONAT	
Bilginin Tanımı.....	23
Bilginin Türleri	26
Bilginin İmkânı Değeri ve Kaynakları.....	28
Bilim ve Bilimsel Bilgi	30
Bilgi Havuzları/Alanları ve Bilim	36
Bilgi ve Yorum	40
Bilimsel Yöntem.....	43
İSLAM'I ANLAMADA YÖNTEM SORUNLARI.....	49
Hasan ONAT	
Konunun Anlam ve Önemi.....	49
Anlama Açıklama ve Yöntem	55
Bilim ve Bilimsel Yöntem.....	59
İslam Bilim Geleneği ve Yöntem	65
Yönteme Dayalı Sorunlardan Bazıları.....	70
Tespit ve Bazı Teklifler	73
İLAHİYAT ÇALIŞMALARININ BİLİMSELLİĞİ: TARİH BİLİNCİ VE SÜREÇ ALGISI.....	83
Hasan ONAT	
Kök Bilim Paradigmasında İlahiyat Disiplinlerinin Yeri.....	83
İlahiyat Çalışmaları ve Bilimsellik Sorunu	88
İslam Bilimleri ve Tarih Bilinci.....	94
Kur'an ve Tarih.....	97

Hiz. Muhammed Hadis Sünnet ve Tarih.....	99
Tarih Bilinci ve Eleştirel Düşünce	104
Tarih Bilincinin Temel Parametreleri (Zaman Algısı Süreçler Anlama Bellek)	109
Müslümanların Tarih Algısı Bağlamında Bazı Temel Açmazlar	116
Tarih Bilinci ve Süreç Algısının Aktüel Boyutu.....	123

BİLİM BİLİMSEL YÖNTEM VE İSLAM/İLAHİYAT

BİLİMLERİNDE (ULÛM-I DİNİYYE) YÖNTEM SORUNU .....

Hasan ONAT

Konunun Önemi	129
Yeni Bilim Paradigması İhtiyacı.....	133
Bilgi Havuzları ve Din-Bilim	137
Bilimsel Yöntem.....	143
İlahiyat Çalışmalarının Bilimselliği/İslam Bilimlerinde Yöntem	144

İSLAM BİLİMLERİ VE YÖNTEMİ AÇISINDAN TARİHİN

ANLAM VE ÖNEMİ .....

Hasan ONAT

Bazı Temel Varsayımlar	155
Temel Amaç	157
Bilgi.....	159
Bilgi ve Yorum.....	160
Bilim ve Bilimsel Yöntem.....	163
İslam Bilim Geleneği ve İslam Bilimleri.....	170
İslam Bilimleri İçin Gerekli Bazı Disiplinler ve Tarih.....	174
Kur'an ve Tarih.....	177
Hiz. Muhammed Hadis Sünnet ve Tarih.....	179
Tarih Bilgi ve Bilinci Gelişmeden Eleştirel Düşünce Gelişmez	184
Zaman Algısı Süreçler Anlama Bellek ve Tarih	189
Müslümanların Tarih Algısı	196
Sonuç	203

İSLAM BİLİMLERİ: TANIM VE TASNİFİ, DOĞUŞU VE GELİŞİM

SÜREÇLERİ VE KAYNAKLARI .....

Sönmez KUTLU

1. İslam Bilimlerinin Tanımı	209
2. İslam Bilimlerinin Tasnifi.....	214
a) Fârâbî'nin (ö. 950) Bilimler Tasnifi ve Dinî Bilimler.....	218

b) Gazâlî'nin İhyâ Adlı Eserinde Şeri Bilimler Tasnifi	220
3. İslam Bilimlerinin Doğuşu ve Gelişim Süreçleri	223
a) İslam Bilimlerinin Doğuşunu Hazırlayan İç Etkenler.....	223
1. Kur'an'ın İlme Teşviki.....	223
2. Hz. Muhammed'in İlme Teşviki.....	226
3. Siyasi Etkenler	228
4. İktisadi Etkenler	230
b) İslam Bilimlerinin Doğuşunu Hazırlayan Dış Etkenler	232
1. Yahudilik.....	233
2. Hıristiyanlık.....	234
3. Yabancı Kültürlerden Yapılan Tercümelemler	237
4. Yunan Felsefesi	238
5. Doğu Gnostik Düşünce Okulları.....	240
4. İslam Bilimlerinin Doğuşu ve Gelişimi (Genel Değerlendirme)	241
1. Kelam İlminin Doğuşu ve Gelişimi	247
2. Tefsir İlminin Doğuşu ve Gelişimi	253
3. Hadis İlminin Doğuşu ve Gelişimi	258
4. Fıkıh İlminin Doğuşu ve Gelişimi.....	266

İSLAM BİLİMLERİNDE BİLGİYE ULAŞMA YOLLARI

(ESBABU'L-İLM) .....

Sönmez KUTLU

1. Sağlam Akıl (Akl-ı Selîm).....	279
2. Sağlam Duyular (Havâss-ı Selîme)	283
3. Doğru Haber (Haber-i Sâdık).....	286
a) Resul'ün Haberi (Haberu'r-Resul): Vahiy.....	289
b) Resul'den Gelen Haber (Haber mine'r-Resul).....	291

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİMİ: TANIM, AMAÇ TARİHÇE, YÖNTEM, KAVRAMLAR, KAYNAKLAR VE

MEZHEPLERİN DOĞUŞ SEBEPLERİ .....

Hasan ONAT-Sönmez KUTLU

1. İslam Mezhepleri Tarihi: Tanım Amaç ve Kısa Tarihçe.....	297
2. İslam Mezhepleri Tarihi'nin Yöntemi	304
2.1. Veri Toplama Tasnif Etme ve Üzerinde Çalışma Aşaması	307
2.2. Bilgi ve Belgelerin Fikir Olay Zaman ve Mekân ile İrtibatının Kurulması Aşaması	313
2.3. Bilgi Belge ve Verilerin Etkin Kullanılması Yeniden İnşa ve Değerlendirme Aşaması.....	316
3. Din-Mezhep İlişkisi ve İslam Ortak Paydası.....	318

3.1. Din-Mezhep İlişkisi	318
3.2. İslam Ortak Paydası.....	321
4. İslam Mezhepleri Tarihinin Temel Kavramları	327
4.1. Fırka Fırkay-ı Naciye ve Mezhep	327
4.2. Makale ve Makalat	329
4.3. Milel ve Nihal	329
4.4. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ve Ehl-i Furkat	331
4.5. Ehl-i Bidat/Ashabu'l-Bid'a ve Ehlü'l-Ehva/Ashabu'l-Ehva.....	332
4.6. Hakk/ Ehl-i Hakk-Batıl/ Ehl-i Batıl.....	333
5. Mezhepler Tarihinin Kaynakları ve Temel Özellikleri	333
6. Mezheplerin Doğuş Sebepleri	338
6.1. İnsan Unsuru.....	339
6.2. Sosyal Değişme ve Siyaset.....	341
a) Hz. Peygamber'in Vefatı Üzerine Ortaya Çıkan Hilafet-İmamet Tartışmaları	343
b) Hz. Osman Devri Olayları	344
c) Ali-Muaviye Mücadelesi	344
6.3. İslam'ın İnsana Tanıdığı Düşünce Özgürlüğünün ve Kur'an'ın Bazı Özelliklerinin Mezheplerin Doğuşundaki Etkisi	345
6.4. Mezheplerin Doğuşunda İslam'ın Geniş Bir Coğrafyaya Yayılmalarının ve Başka Kültür-Medeniyetlerin Etkileri	348

İSLAM MEDENİYETİNE YÖN VEREN MÜSLÜMAN

TÜRK ÂLİMLERİ..... 351

Sönmez KUTLU

1. Müslüman Türk Âlimlerinin İnsana ve Akla Verdikleri Önem	354
2. Müslüman Türk Âlimleri ve Devlet Adamlarının Medeniyet ve Bilim Konusunda Geniş Ufuk Sahibi Olmaları	358
3. İslam Kelamına Yön Veren Müslüman Türk Âlimleri ve Maturidi Kelam Ekolü	360
4. İslam Fıkıhına Yön Veren Müslüman Türk Âlimleri ve Hanefilik	363
5. İslam Felsefesine ve Mantığa Yön Veren Müslüman Türk Âlimleri	368
6. Tıp Bilimine Yön Veren Müslüman Türk Tabipleri	371
7. Matematik Cebir ve Astronomi Bilimlerine Yön Veren Müslüman Türk Âlimler	372
8. Arap Diline Yön Veren Müslüman Türk Âlimleri	376
9. Müslüman Türk Âlimlerinin İslam Musikisi Sanatı Mimarisi ve Estetiğine Katkıları: Gönülleri ve Şehirleri İmar Etmek.....	377
10. Türk Âlimlerinin ve Devlet Adamlarının Siyasi Ahlak ve Devlet Geleneğine Katkıları: Adalet ve Güvenlik	380

11. Müslüman Türklerin İslam İktisadi Hayatına Katkıları: Sosyal Tabana Yayılmış Refah ve Fütüvvet Geleneği.....	386
Sonuç	389
DİNİ BİLGİ ÜRETİMİ VE TOPLUMSAL KARŞILIĞI BAĞLAMINDA İLAHİYAT FAKÜLTELERİNİN KONUMU.....	391
Hasan ONAT	
Giriş: Konunun Önemi	391
Din Alanında Bilgi Bilim ve İlahiyat Fakültelerinin Durumu	395
Sonuç ve Öneriler.....	407
DİNLE İLİŞKİLENDİRİLEN OLGU VE OLAYLARIN ÇÖZÜMLENMESİNDE YENİ BİR YAKLAŞIM: DİSİPLİNERARASI VE DİN BİLİMSEL İLAHİYAT ÖĞRETİMİ.....	411
Sönmez KUTLU	
Sonuç	436
HZ. MUHAMMED'İ ANLAMADA YÖNTEM.....	439
Hasan ONAT	
DİNİ YAYINLARDA BİLİMSELLİK SORUNU (ÇAĞDAŞ VE İSLAMİ BİLİMLER AÇISINDAN).....	451
Hasan ONAT	
MUTEZİLE MİHNE VE İSLAM BİLİMLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (MÜZAKERE).....	463
Hasan ONAT	
İSLAM'DA YENİDEN YAPILANMA ÜZERİNE.....	477
Hasan ONAT	
POSTMODERN DÜNYADA DİN-BİLİM İLİŞKİSİ.....	493
Hasan ONAT	
EK: 1 AKIL VE DİN-BİLİM İLİŞKİSİ.....	513
Hasan ONAT	
KAYNAKÇA.....	539
DİZİN.....	553

TAKDİM

Prof. Dr. Hasan Onat'ın akademik hayatında en çok konuştuğu, tartıştığı ve yazdığı konuların başında yöntem sorunu gelmektedir. Bundan dolayı o, din, bilim ve akıl ilişkisi, dinî bilginin kaynakları, eleştirel düşünce ve yöntem, İslam bilimleri ve ilahiyat bilimleri üzerine bilimsel toplantılara tebliğler sunmuş, kitaplara bölümler yazmış, köşe yazıları yazmış, radyo konuşmaları hazırlamış, televizyon programları yapmış ve yeni bir bilgi kuramının ve buna dayalı bir İslam medeniyetinin nasıl oluşturulacağı üzerinde kafa yormuştur.

Müslümanların tekrar bilimde söz sahibi olabilmeleri ve yeni bir medeniyet kurabilmeleri için güçlü bir bilimsel yönetime ihtiyaç olduğunu savunurdu. Bu amaçla çeşitli çalıştay ve sempozyumlara tebliğler sunmuş veya müzakereci olarak katkılarda bulunmuştu. Hasan Onat, bilgi, bilim ve yöntem konusunu, İLİTAM Önlisans için hazırlanan *İslam Bilimlerinde Yöntem* (Editör: Halis Albayrak, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları (Ankuzem), Ankara 2005) adlı kitapta incelemiştir.

Hasan Onat, İlahiyat Lisans programında seçmeli ders olarak yer alan Sosyal Bilimler Metodolojisi ve İslam Mezhepleri Tarihi master ve doktora programlarında yer alan Mezhepler Tarihinde Usul adıyla dersler vermekteydi. 2000'li yılların başından itibaren bu dersleri birlikte verdik. Daha sonra İlahiyat tamamlama

programında bu ders, seçmeli olarak devam etti. Sosyal Bilimler Metodolojisi veya İslam Bilimlerinde Yöntem derslerini, hem İlahiyat Lisans hem de İLİTAM Önlisans ve Önlisans tamamlama programlarında İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı'nın öğretim üyeleri verdi. Özellikle 2005 yılında açılan İLİTAM Önlisans programında yer alan İslam Bilimlerinde Yöntem dersi için yazılan kitaba, bölüm yazarlığı yapmıştık. Hasan Onat, bu kitaba, "Bilgi Bilim ve Yöntem"; ben de "İslam Bilimlerinin Doğuşu ve Gelişimi" ünitesini ve bir başka ünitenin "İslam Bilimlerinde Bilginin Kaynakları" adlı başlığını yazmıştım. Hasan Onat'ın İslam bilimlerinde metodoloji sorunu ile ilgili araştırmaları, daha önce kaleme aldığı "Bilgi Bilim ve Yöntem" makalesinin bir açılımı ve devamı niteliğinde olmuştur. Katıldığı bazı sempozyumların metinleri kitaplaştırılmadığı için maalesef sunduğu tebliğleri metin hâline getirip yayımlayamamıştır.

Hasan Onat'ın, sosyal bilimler ve İslam bilimlerinde yöntem konusundaki incelemelerini bir kitaba dönüştürmek istediğini, arşivinde 07.04.2005 tarihinde kitap çalışması olarak *İslam/İlahiyat Bilimlerinde Yöntem (Ulûm-i Diniyye)* adıyla oluşturduğu ve en son kaydını 03.06.2020 tarihinde yaptığı 65 sayfalık bir dosyadan anlıyoruz. Bu dosyada, daha önce İLİTAM kitabına yazdığı bölüm metinleri ve başlıklarını esas alarak, üç bölümden oluşan aşağıdaki şekilde bir taslak hazırlamıştır:

İslam/ İlahiyat Bilimlerinde Yöntem (Ulûm-i Diniyye)

1. Bilgi Bilim Felsefe ve Din

Bilginin Tanımı ve Türleri

Bilginin İmkânı Değeri ve Kaynakları

Bilim ve Bilimsel Bilgi ya da Malumat-Bilim İlişkisi

Bilgi Havuzları/ Alanları ve Bilim

Bilim Objektiflik ve Görecelilik

Tabiat Bilimleri Sosyal /Beşerî/ İnsan Bilimleri ve Matematik

Bilim ve Felsefe

Bilim ve Tarih

- Bilim ve Din
 İlahiyat Çalışmalarının Bilimselliği
2. Bilimsel Yöntem
 Yöntem Tartışmaları
 Yöntem ve Teknik
 Yöntemin Zemini / İnşaa: Bilim Felsefesi Bilgi Sosyolojisi ve Tarih
 Yöntem Ortak Paydası
 Yöntemin Katmanları
 Kaynak Kritiği
3. İslam / İlahiyat Bilimleri ve Yöntem
 İslam Bilimlerinin Bilimler İçerisindeki Yeri
 İslam Bilimlerinin Konusu
 İslam Bilimlerinin Dalları
 Müslüman Bilim Geleneğinin Kökleri
 İslam Bilimlerinin Teşekkül Süreci
 İslam Bilimlerinde Tasnif Problemi
 İslam Bilimleri İçin Gerekli Altyapı Disiplinleri
 Arapça Batı Dili
 Psikoloji Sosyoloji Antropoloji Felsefe
 Tarih Bilim Tarihi
 İslam Bilimlerinde Yöntem
 Kaynaklar
 Bilginin Tasnifi
 Eleştirel Yaklaşım
 Bilgi Üretim Süreçleri
 Müslümanların Bilime Katkıları

Hasan Onat, konuyla ilgili 2005 sonrası pek çok makale yazmasına rağmen, yukarıdaki taslağın daha çok birinci bölümü ile ilgili metinler girmiştir. Hatta daha sonra yazdığı makalelerde bu taslağın bazı başlıklarına uygun metinler olmasına rağmen bu metinleri kitaba dönüştürmek için fırsat bulamamıştır. Hasan Onat'ın konuyla ilgili bilimsel makale ve müzakere metni şeklinde

bulunan 11 makale¹ ve bir adet de birlikte yazdığımız² makalesi bulunmaktadır. Bunları ilgili taslağın başlıkları altında metne dönüştürmek yerine, yayımlanan makaleleri özgün hâliyle kitapta toplamayı uygun gördük. Çünkü taslağa uygun metne dönüştürdüğü takdirde de taslağı karşılayan bir metin ortaya çıkmaya-

¹ Hasan Onat, “Bilgi Bilim ve Yöntem”, *İslam Bilimlerinde Yöntem*, Editör: Halis Albayrak, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları (Ankuzem), Ankara 2005, ss. 5-26; “İslâm’ı Anlamada Yöntem Sorunları”, *Gelenek ve Modernite Arasında İslam Yorumları* (6-7 Mayıs 2016), Necmettin Erbakan Üniversitesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, Konya 2017, s. 45-69; “İlahiyat Çalışmalarının Bilimselliği: Tarih Bilinci ve Süreç Algısı” (Bu metin, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ILITAM programı Sosyal Bilimler Metodolojisi dersi için hazırlanmıştır. Metin, Hasan Onat Arşivinden alınmıştır.); “Bilim, Bilimsel Yöntem ve İslâm/İlahiyât Bilimlerinde (Ulûm-i Dîniyye) Yöntem Sorunu”, *Modern Dönemde Dinî İlimlerin Temel Meseleleri (İlmî Toplantı)* (14-17 Nisan 2005), İSAM Yayınları, İstanbul 2007, ss. 41-56; “İslam Bilimleri ve Yöntemi Açısından Tarihin Anlam ve Önemi”, *Kur’an ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi*, Editör: M. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, ss. 13-68; “Dinî Bilgi Üretimi ve Toplumsal Karşılığı Bağlamında İlahiyat Fakültelerinin Konumu”, *Dini Temsil Sorunu Sempozyumu (28-29 Nisan 2017) Tebliğler*, Editör: Hanifi Şahin, Atatürk Üniversitesi Yayınevi, Erzurum 2018, ss. 31-44; “Hz. Muhammed’i Anlamada Yöntem”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğler* (19-20 Nisan 2001), SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2002, ss. 47-56; “Dinî Yayınlarda Bilimsellik Sorunu (Çağdaş ve İslâmî Bilimler Açısından)”, *Türkiye I. Dini Yayınlar Kongresi (31 Ekim- 02 Kasım 2003)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, ss. 161-168; “Mutezile ve Mihne İlişkisi”, *Mihne Süreci ve İslami İlimlere Etkisi*, M. Mahfuz Söylemez (ed.), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012, ss. 177-187; “İslâm’da Yeniden Yapılanma Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Özel Sayı: Cumhuriyet’in 75. Yıldönümüne Armağan)*, 39/2 (Ankara 1999), ss. 197-207; “Post-Modern Dünyada Din-Bilim İlişkileri”, *Din Bilimleri Araştırmalarına Dair Konferanslar*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2011, ss. 25-40.

² Hasan Onat-Sönmez Kutlu, “İslâm Mezhepleri Tarihi’ne Giriş”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2012, ss. 18-66.

çaktı. Bütün makalelerini ayrı ayrı başlıklar hâlinde vermemize rağmen okunduğunda görüleceği gibi, taslakta yer alan pek çok başlık yazılmamış olacaktı. Bu konudaki boşluğu doldurmak konusunda daha önce konuyla ilgili benim hazırladığım makaleleri kitaba dâhil ederek ortak bir kitap olarak yayımlamanın daha yararlı olacağı kanaatine vardım. Bunun üzerine taslakta yer alan konuları tamamlayacağımı düşündüğümüz, dördü³ bana ait ve birisi ortak makalemiz⁴ olmak üzere 5 ayrı makaleyi, taslaktaki konu bütünlüğünü dikkate alarak ilave ettim. Konuyla ilgili daha önce yayımlanmış bir konferans metnini⁵ de EK olarak verdim.

Hasan Onat'ın, akıl, din, bilim, anlama ve yöntem konularında çeşitli dergilerde makale olarak veya kitaplarda bölüm olarak yayımlanan ve bu kitabımızda yer almayan bazı makaleleri tarihi sırasıyla şunlardır:

1. “Peygamberlik ve Hz. Peygamber’i Anlamak”, *Din Öğretimi Dergisi*, 22 (1990), ss. 32-35.

2. “Din Anlayışımızın Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Yurdu*, 82/75 (Kasım 1993), ss. 45-49.

³ Sönmez Kutlu, “İslam Bilimleri”, *İslam Bilimlerinde Yöntem*, Editör: Halis Albayrak, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları (Ankuzem), Ankara 2005, ss. 31-72; “Bilgiye Ulaşma Yolları”, *İslam Bilimlerinde Yöntem*, Editör: Halis Albayrak, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları (Ankuzem), Ankara 2005, ss. 109-123; “İslam Medeniyetine Yön Veren Müslüman Türk Âlimleri”, *Uluslararası Orta Asya Âlimlerinin İslam Medeniyetine Katkıları Sempozyumu*, 10-12 Ekim 2018, Bişkek 2019, (Uluslararası Orta Asya Âlimlerinin İslam Medeniyetine Katkıları Sempozyumu (Tebliğler Kitabı), Bishkek 2019), ss. 41-74; “Dinle İlişkilendirilen Olgu ve Olayların Çözümlemesinde Yeni Bir Yaklaşım: Disiplinlerarası ve Din Bilimsel İlahiyat Öğretimi”, (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin 70. Yılı sebebiyle düzenlenen Sempozyuma sunulan tebliğ. Baskıda).

⁴ Hasan Onat-Sönmez Kutlu, “İslâm Mezhepleri Tarihi'ne Giriş”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2012, ss. 18-66.

⁵ Hasan Onat, “Akıl ve Din-Bilim İlişkisi”, *Mefkûre (Hadis-Siyer-Tarih Araştırmaları)*, ed. Osman Aydın, Fahrettin Haliloğlu, Fecr Yayınları, Ankara 2021, ss. 65-90.

3. “Doğru Düşünmek”, *Diyanet Avrasya Dergisi*, 4 (2001), ss. 17-20.

4. “Tarih Bilinci ve İslam’ı Yeniden Düşünmek”, *Türk Yurdu*, 22/175 (2002), ss. 43-49.

5. “İslam’ı Nasıl Anlamalıyız?”, *II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri: (23-27 Kasım 1998)*, Ankara 2003, I/111-116.

6. “Hz. Muhammed’i Doğru Anlamak”, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisan 2007 [İslami İlimler Dergisi Yayınları]*, ss. 27-32.

7. “İslam Mezhepleri Tarihi: Giriş Tanım Amaç Yöntem”, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Erzurum, ss. 2-24. (I. Ünite).

8. “Hz. Muhammed’i Doğru Anlamak”, *Hz. Muhammed (SAV) ve Mesajı*, Çorum 2014, ss. 61-66.

9. “Mezhep Sorununu Doğru Anlamak”, *İslam’ın Hakikati ve Mezhep Sorunu 27-28 Kasım 2015, Kelam Çalıştayı*, Ankara 2016, ss. 97-99.

Hasan Onat, bazı sempozyumlarda bilim ve metodoloji konularında sunumlar yapmış, ancak bunların metinleri maalesef yayımlanmamıştır. Tespit edebildiklerimiz şunlardır:

1. “İslam’ı Yeniden Düşünmek”, *V. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta 2002.

2. “İslam Bilimlerinde Yöntem ve İlahiyat Çalışmalarının Bilimselliği”, *İlahiyat Bilimlerinde Yöntem Sorunu Sempozyumu*, Kayseri 2003.

3. “Din alanında Bilgi ve Din-Bilim İlişkisi”, *Türkiye’de Bilgi Üretimi ve Bilim Politikaları Uluslararası Sempozyumu*, 15-17 Kasım 2017, Kırşehir.

4. “Medeniyet Bağlamında Güvenilir Bilginin Önemi ve Matürü Düşünce”, *TESAM II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 1-3 Kasım 2017, Bursa.

Hasan Onat’ın, akıl, din, bilim, anlama sorunu, doğru anlama, eleştirel düşünce vb. konulardaki bazı köşe yazıları, Hasan Onat Kitaplığı serisinde yer alacak olan *Din İnsan ve Anlam Arayışı Üze-*

rine Düşünceler kitabında yayımlanacaktır. İsimleri, tarihi sırasıyla şöyledir:

1. “Kur’an’ı Doğru Anlamak”, *Akşam Gazetesi*, 21 Ağustos 2009.
2. “Geleneği Doğru Okumak”, *Akşam Gazetesi*, 22 Ağustos 2009.
3. “Din Alanında Eleştirel Yaklaşımın Önemi”, *Akşam Gazetesi*, 31 Ağustos 2009.
4. “İslam’ı Yeniden Düşünmek”, *Akşam Gazetesi*, 11 Eylül 2009.
5. “Ön Yargı Vahyin Doğru Anlaşılmasının Önündeki En Ciddi Engeldir”, *Akşam Gazetesi*, 14 Eylül 2009.
6. “Din Açısından Güvenilir Doğru Bilginin Ölçütleri”, *Akşam Gazetesi*, 18 Eylül 2009.
7. “Din Alanında Bilgi Kirliliği Üzerine”, *Akşam Gazetesi*, 21 Ağustos 2010.
8. “Tarih Bilgi ve Bilincimiz Ne Kadar Sağlıklı?”, *Akşam Gazetesi*, 30 Ağustos 2010.
9. “İslam’da Akla Aykırı Hiçbir Şey Olmaz”, *Akşam Gazetesi*, 18 Ağustos 2011.
10. “Din Felsefe ve Bilim”, *Akşam Gazetesi*, 28 Temmuz 2012.
11. “Hz. Muhammed’in İslam’ı Anlatma Yöntemi (1)”, *Akşam Gazetesi*, 9 Ağustos 2012.
12. “Hz. Muhammed’in İslam’ı Anlatma Yöntemi (2)”, *Akşam Gazetesi*, 10 Ağustos 2012.
13. “İslam Bilim Geleneğinin Kökleri”, *Hürriyet Gazetesi*, 11 Temmuz 2013.
14. “Akli Etkin Kullanmak/Düşünmek İbadettir”, *Hürriyet Gazetesi*, 12 Temmuz 2013.
15. “Bilimi Anlamak”, *Hürriyet Gazetesi*, 28 Temmuz 2013.
16. “Din ve Bilim İş Birliği Yapmalı”, *Hürriyet Gazetesi*, 29 Temmuz 2013.
17. “Din ve Bilim Çatışmak Zorunda mı?”, *Hürriyet Gazetesi*, 25 Temmuz 2014.

Hasan Onat'ın, bilim, bilimsel düşünce, eleştirel düşünce, anlama ve yöntem sorunu ile ilgili yapımcı olarak hazırladığı ve konuşmacı olarak katıldığı televizyon programları şunlardır:

1. “Din Alanında Eleştirel Düşünce ve Bütün Boyutlarıyla Mezhepler”, *Emre Dorman İle Kur'an'ın İzinde*, Tv8 (21.05.2018), <https://www.youtube.com/watch?v=DG1BtQ7lu8Q&rt=179s>.

2. “Din Alanında Eleştirel Düşüncenin Önemi”, *Emre Dorman İle Aklımdaki Sorular*, Tv8 (02.02.2018), <https://www.youtube.com/watch?v=GoT56VoYxRs&rt=1499s>.

3. “Din ve Bilim”, Türkmeneli Tv (10.12.2018), https://www.youtube.com/watch?v=2oanP1H_fro.

4. “Bilginin Önemi Kendini Bilmek”, Türkmeneli Tv (27.12.2019), <https://www.youtube.com/watch?v=ztHQSJB53jY;>

5. “Davranış Bilgi İlişkisi, Kendini Bilmek”, Türkmeneli Tv (07.01.2020), <https://www.youtube.com/watch?v=eXCcs--RP-wg>.

6. “Hz. Muhammed'i Anlamak, Kendini Bilmek”, Türkmeneli Tv (03.02.2020), <https://www.youtube.com/watch?v=91sDHz-dFh2c>.

7. “İslam ve Akıl”, *Caner Taslaman'la İftar Vakti*, Uçankuş Tv (09.05.2020), <https://www.youtube.com/watch?v=F5MibKn-gvt8&rt=133s>.

8. “İslam'ı Doğru Anlamak”, Sky Live Tv (06.06.2020), <https://www.youtube.com/watch?v=LwdjSP9lyds&rt=242s>.

9. “İslam ve Akıl”, *Caner Taslaman'la İftar Vakti*, Uçankuş Tv (17.06.2020), <https://www.youtube.com/watch?v=F5MibKn-gvtz8&rt=110s>.

Hasan Onat'a ait metinlerin düzeltilmesinde ve dipnotların tamamlanmasında katkı sunan Yüksek Lisans öğrencimiz Kayra Yüksel'e ve emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Son olarak yayımlanmamış eserlerini de içeren arşivini benimle paylaşan ve bu eseri yayımlamamıza izin veren Hocamızın eşi Nurten Onat Hanımefendi'ye çok teşekkür ediyorum.

19.10.2023

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihinin akışında belirleyici olan en önemli etkenlerin başında bilim gelmektedir. Tarih, bilimin gücüne sahip olanların özne olduklarını göstermektedir. Eğer Müslümanların da tekrar özne olmak gibi bir niyetleri varsa, insanlığın muhtaç olduğu yeni bir uygarlığın mimarı olacaklarsa, bunun yolu, bilimden, bilimin gücüne sahip olmaktan geçer.

Müslüman geleneğinde, akıl ve bilim düşmanlığını besleyen hastalıklı bir damar vardır. Günümüzde Müslümanların bu denli perişan bir vaziyette olmalarının sebebi, akıl ve bilim düşmanlığı hastalığının tekrar nüksetmiş olmasıdır. Kur'an, aklını kullanmayanların pislik içinde kalacağını söyler.¹

Kur'an'la birlikte, aklın ön planda olduğu, bilginin ve belgenin değer kazandığı, bilgiye/öğrenmeye açık olmanın teşvik edildiği ve yaratıcılığın takdir gördüğü bir süreç başlamıştır. Müslümanlar, bilgi adına bulabildikleri her şeye talip olmuşlardır. Kısa bir süre içinde insanı ilgilendiren her şey bilimin konusu olmuş, Kelam, Fıkıh, Tefsir, Felsefe, Tarih, Tıp, Matematik gibi alanlarda ciddi bir birikim meydana gelmiştir. Bugün bile hayranlığımızı gizleyemediğimiz muhteşem İslam medeniyeti, işte bu birikimin ürünüdür. Bu bilim ve medeniyet, özellikle Endülüs kanalıyla Av-

---

¹ Yûnus,10/100.

rupa'yı etkilemiş, hem Rönesans ve Reform sürecini hem modern bilim anlayışını hem de mevcut Batı uygarlığını doğrudan etkilemiştir.

Ne var ki bugün bilim dünyasında, teknolojiye Müslümanlar yoktur. Oysa mevcut bilim anlayışı, artık insanları mutlu etmemektedir. Teknoloji, insanı esir almaya başlamıştır. Çevre kirliliği, insanın hırsı ve açgözlülüğü, dünyayı yaşanılabilir bir yer olmaktan çıkartmak üzeredir. İnsanlığın, yeni bilim anlayışına, hatta yeni bir medeniyete ihtiyacı vardır. Müslümanların da dünyanın yaşanılabilir bir yer olarak kalması, insanın da insanlığını unutmaması için yeniden özne olmaya ihtiyacı vardır. Daha doğrusu İslam, Müslüman insana böyle bir sorumluluk yüklemiştir. Işın gerçeği, akıl düşmanlığı, bilim düşmanlığı yapanların bırakın özne olmayı, kölelikten kurtulma hakları yoktur... Ancak köleler akıl düşmanlığı yapar...

İlahiyat Fakültelerinde, İslam'ı, Müslüman kültürü konu edilen yüzlerce yüksek lisans, doktora tezi hazırlanmıştır, hazırlanmaya da devam edilmektedir. Bu çalışmaların hepsi, "bilimsel" olduğu iddiasını taşır. Çünkü üniversite, evrensel ölçekte birim üretmeye talip bir kurum; bunun bir birimi olan İlahiyat Fakülteleri de bu kurumun alt birimleridir. Üzülerek belirtmek durumundayız ki İlahiyatçıların önemli bir kısmı, kutsalla uğraşmanın bireysel tatminini yaşamaktan öte gitmemektedir. İlahiyat Fakültelerinin bir bilim kurumu olduğu, buralarda bilim yapılması gerektiği, kimsenin umurunda da değildir. İlahiyatçılar, Allah'ın, Peygamberi'ne bile vermediği "insanları Müslümanlaştırma" misyonunu yüklenmişlerdir. Zaten bize gelen öğrenciler, Müslüman, hem de iyi Müslümandır. Onların, daha Müslümanlaştırılmaya değil, bilimsel zihniyete, bilgi üretme süreçlerini öğrenmeye ve bilimsel yönetime ihtiyaçları vardır.

Bu çalışmanın amacı, bilim ve yöntem konusunda bir duyarlılık geliştirilmesine katkıda bulunmaktır. İslam, her şeyden önce bir bilgi işi olup ancak akılla ve bilimsel yöntemlerle daha iyi anlaşılabilir. İslam'da, akla aykırı herhangi bir şeyin olması müm-

kün değildir. Aklı kullanmanın önünde hiçbir engel yoktur. Allah, akla destek olması için vahiy göndermiştir. Akıl ve vahyin birlikte etkin olması, Müslümana, hem insan hem de özne olmanın kapısını aralayabilir.

Müslümanların bilim adı altında ürettiklerinin ne kadar bilimsel olduğu, ayrı bir tartışma konusudur. Ancak geleneğe en fazla ihtiyaç duyulan alan, bilim alanıdır. Bir bilim adamı, daha öncükilerin o konuda ne yaptıklarını bilmeden, yeni bir şey ortaya koyamaz. Maalesef, İlahiyat Fakültelerinde yapılan çalışmalar, ne Müslüman bilim geleneğinin devamı olabilmektedir ne de Batılı bilim geleneğine eklemenebilmektedir. Üstelik yüzlerce çalışmaya rağmen, İlahiyat Bilimleri Alanı'nda bir bilimsel birikimin oluşturulabildiğini söylemek de pek mümkün değildir. Bilimsel gelenek ve yöntem olmadan, bilimsel birikim sağlanamaz.

Dosyanın Oluşturulma Tarihi: 07.04.2005

Dosyanın En Son Kaydedilme Tarihi: 03.06.2020

Prof. Dr. Hasan ONAT

Fecr Yayınları: 757
ONAT Kitaplığı: 3

DİN ANLAYIŞIMIZ ÜZERİNE DENEMELER

Prof. Dr. Hasan ONAT

Editör
Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Hazırlayan
Prof. Dr. Osman AYDINLI

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 13178)

Kapak
FCR (Coşkun IŞIKGÜL)

Mizanpaj
FCR (Dilek ÖZCAN)

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TIC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Kasım 2023

ISBN: 978-625-6602-07-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mh. Boyacılar Sk. No:14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0 312) 310 08 60
web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Prof. Dr. Hasan ONAT

Din
Anlayışımız
Üzerine
Denemeler

Hazırlayan
Prof. Dr. Osman AYDINLI

Ankara 2023

HASAN ONAT

(1957-2020)

Prof. Dr. Hasan Onat, Çankırı'nın Eldivan ilçesinde doğdu. İlköğretimi Eldivan Merkez İlkokulu'nda, liseyi Yozgat Lisesi'nde bitirdi. 1979 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi kürsüsünde asistan olarak göreve başladı. 1986 yılında "Emeviler Devri Şii Hareketleri" başlıklı doktora çalışmasını başarıyla tamamladı. 1986 yılında yardımcı doçent, 1989 yılında doçent, 1995 yılında profesör oldu.

1986 yılından itibaren Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda çeyrek asır boyunca sürdürdüğü radyo programcılığının yanı sıra, yerel ve ulusal gazetelerde köşe yazarlığı, televizyon programı yapımcılığı ve sunuculuğu yaptı. Bu sayede geniş bir hitap kitlesi ve takipçisi oldu.

Prof. Dr. Hasan Onat, 2005 yılında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak dersler ve seminerler verdi. 17 Ağustos 1999 - 16 Ağustos 2002 yılları arasında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dekanlığı görevini yürüttü.

Prof. Dr. Hasan Onat, İngilizce, Arapça ve Farsça bilmekteydi. Evli ve iki çocuk babası olan Prof. Dr. Hasan Onat, 26.09.2020 tarihinde hayata veda etti.

Prof. Dr. Hasan Onat, yayınlamayı düşündüğü kitaplarının bir kısmını yayınladı. Ancak büyük bir kısmını yayınlamaya ömrü vefa etmedi.

Bazı Eserleri:

Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993; İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2019.

Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003 / İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2018.

İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

İslam Düşünce Ekolleri Tarihi, ed. Hasan Onat, Ankara: Ankuzem Yayınları, 2007.

İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Ayrıca ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi mevcuttur.

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	9
Ön Söz	11

I. İNSAN

1. İslam'ın İnsana Bakışı.....	17
1.1. İnsanı İnsan Yapan Unsurlar	17
1.2. Allah'ın Halifesi Olarak İnsan	22
1.3. İnsan ve Değişim (Bireysel ve Toplumsal Planda)	25
1.4. İnsan ve Tabiat	27
1.5. İnsan ve Evrendeki Sorumluluğu	27
1.6. İnsanın Yaratılışı.....	30
2. Kendini Bilmek.....	33
3. İnsanın Kendini Tanıması	35
4. Sevmek ve Düşmanlık Beslemek	40
5. İnsanları Tanımak ve Anlamak.....	42
6. İnsan Hürriyeti ve Sorumluluk	45
7. İslam ve İnsan.....	49
8. İnsan İnanan Bir Varlıktır	52

II. DİN

1. Din Nedir?.....	57
1.1. Sözlük ve Kavram Olarak Din	57
1.2. Dinin Öğeleri (Dini Oluşturan Unsurlar).....	59
2. Din Kavramı	69

3. İnanma İhtiyacı ve Din.....	71
4. Çağımızda Din Gerçeği.....	76
4.1. İnsanlık ve Din.....	76
4.2. Din ve Evrensellik.....	78
4.3. Dinin Fert ve Toplum Açısından Gereği.....	84
5. İnsanlık Tarihinde Din Olgusu.....	86
5.1. Dinler Hakkında Genel Bilgi.....	86
5.2. Dinlerde Tek Tanrı İnancı ve Yüksek Değerler.....	88
6. Din ve Toplum.....	90
7. Din ve Sosyal Hayat.....	92
8. Dinlerin Temel Amacı ve Mutluluk.....	96
9. Din ve Ruh Sağlığı.....	97
9.1. Ruh Sağlığının İnsan Yaşamındaki Yeri.....	97
9.2. Türk-İslam Tarihinde Ruh Sağlığı.....	100
10. Din ve Ahlak.....	102

III. İMAN

1. İslam ve İman.....	105
2. İman Kavramı.....	108
2.1. İmanın Vahyî Temelleri.....	108
2.2. Akıl ve İradenin İmanın Oluşmasındaki Yeri.....	115
2.3. İman ve İslam.....	116
3. Taklit ve Araştırmaya Dayalı İman.....	119
4. İman ve Şüphe.....	122
5. Kur'an'a Göre Allah İnancı.....	123
6. Allah'ın Varlığının Delilleri.....	124
6.1. Allah'ı Arama Problemi.....	124
6.2. Allah'ın Varlığının Bilinmesi.....	127
6.3. İnanç-Mucize İlişkisi.....	127
7. Allah İnancının Sosyal Hayata Etkisi.....	130
8. Allah'a İmanın Psikolojik Tezahürleri.....	134
9. Ahiret İnancı.....	136
9.1. Kur'an'a Göre Ahiret.....	136
9.2. Ahiret ve Adalet Kavramı.....	139
9.3. Kur'an'da Cennet ve Cehennem.....	141
10. Peygamberlik ve Hz. Peygamber'i Anlamak.....	145
11. Peygamberlik Müessesesi.....	149

12. Kur'an'da Kader İnancı	152
12.1. Kur'an'a Göre Kader Kavramı	152
12.2. Kader İnancı ve Sorumluluk.....	157

IV. KUR'AN-I KERİM

1. Kur'an'a Göre Kur'an	165
1.1. Kur'an'ın Anlaşılması.....	165
1.2. Kur'an'a İnanmak.....	171
2. Kur'an Nedir?	173
3. Kur'an'ın Temel Özellikleri.....	177
4. Kur'an'ın Temel Konuları	181
5. Kur'an ve Tefekkür	184
6. Vahyin Geliş Şekilleri ve İlk Vahiy	187
7. Kur'an'ı Anlayabilir miyiz?	188
8. Kur'an'dan Uzak Müslümanlık Olur mu?.....	193
9. Kur'an ve Sünnet	195
10. Kur'an'ın Geldiği Devirde İnsanlık.....	202
11. Kur'an ve Akıl Yürütmenin Önemi	204

V. HZ. PEYGAMBER

1. Hz. Muhammed'in Hayatını Bilmenin Önemi	207
2. Peygamberimizi Tanıyalım.....	209
2.1. Nübüvvet Meselesi	209
2.2. Peygamberi Tanımak.....	212
2.3. Güzel Örnek (Üsve-i Hasene).....	213
2.4. Tebliğ ve Uyarıcılık	215
2.5. Evrensellik Boyutu	216
3. Peygamberimiz Hz. Muhammed	217
3.1. Uyanılma İhtiyacı (Evrensel Bir Peygamberlik Müessesesi).....	219
3.2. Hz. Muhammed Hakkında Söylenenler Üzerine.....	220
3.3. Hz. Muhammed'in Peygamber Olduğu Zaman Dilimi	222
4. Hz. Peygamber'in İslam'ı Tebliğ Metodu	223
4.1. Tebliğde Metot	223
4.2. Hikmet ve Güzel Öğütle Davet.....	228
5. Kur'an'a Göre Hz. Muhammed	231
6. Hz. Peygamber'in Karşılaştığı Güçlükler	235
7. Hz. Muhammed'in İbadet Hayatı	242

8. Hz. Muhammed'in Örnek Ahlakı.....	244
9. Hz. Muhammed'in Çocukluğu ve Gençliği.....	249
10. Hz. Muhammed'in Peygamber Oluşu.....	253
10.1. İslam'ın Doğuşu	254
10.2. İlk Müslümanlar.....	259
10.3. Mekke Döneminin Genel Özellikleri	266
10.4. Hicret Olayı	269
10.5. Medine'de Gerçekleştirilen Kardeşlik	273
10.6. Medine Dönemi ve İlk Savaşlar	278
10.6.1. Bedir Savaşı ve Sonuçları	282
10.6.2. Uhud Savaşı	286
10.6.3. Hendek Savaşı	292
10.6.4. Mekke'nin Fethi	294
11. Hz. Peygamber'in Veda Haccı	296
12. İslam'ın Yayılışı.....	299
KAYNAKÇA.....	302
DİZİN.....	305

TAKDİM

Prof. Dr. Hasan Onat, çeşitli konularla ilgili yıllarca sürdürdüğü araştırmalarını kitap hâline getirmek ve yayımlamak istiyordu. Ancak onları basma imkânı olmadan erken denecek bir yaşta aramızdan ayrıldı. Arşivinde yayına hazırlayıp son şeklini vermediği bazı çalışmalarını yayına hazırlamak ve okuyucu ile buluşturmak bizlere düştü. Onun bitme aşamasına gelmiş çalışmaları arasında *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler* adını taşıyan ve 200 sayfayı aşan bir dosyası bulunmaktadır. Bu eser, İnsan, Din, İman, Kur'an ve Hz. Muhammed olmak üzere toplam beş bölümden oluşmaktadır. Aslında merhum Hocamız, bu kitapta yer alan İnsan, Din, Kur'an ve Hz. Muhammed konularında müstakil kitaplar yazmak istiyordu. Bu çerçevede *Kur'an'ın İnşa Etmek İstedığı İnsan* adlı başka bir çalışması daha bulunmaktadır. Bu çalışmasında da "Kur'an" ve "İnsan" konularını ele aldığı görülmektedir. Fakat radyo programlarında hazırlayıp sunduğu metinlerden seçilerek oluşturulan *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler* kitabının, İslam'ın ana konularını içerecek şekilde farklı bir kitap olarak planlandığı anlaşılmaktadır. Bu kitabın "İnsan" adını taşıyan Birinci Bölümü'nü, tashih ve dipnotların kaynaklarını düzenledikten sonra *eMakâlât Dergisi Prof. Dr. Hasan Onat Dosyası*'nda yayımlamıştım. Ancak daha sonra Osman Aydınlı, *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler* kitabının, Hasan Onat Hocamız hayatta iken üzerinde çalıştıklarını haber

verdi. Bunun üzerine ben diğer kitaplarla ilgilendim. Osman Aydınli, daha önce başladığı yayına hazırlama çalışmalarını sonuçlandırdı ve bu kitabı da Hasan Onat Kitaplığı dizisine dâhil ettik.

Din Anlayışımız Üzerine Denemeler kitabının geçmişi, içindekileri ve hazırlanmış hikâyesini Osman Aydınli, Ön Söz'de geniş bir şekilde ele almaktadır. Bu sebeple ben, kitabın içeriği hakkında bilgi vermeyeceğim. Sadece bir hususa değinmeden geçemeyeceğim. 1987 yılında İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olduğumda, Hasan Onat, radyo programı yapımcılığı ve sunuculuğu yapıyordu. 20 yılı aşkın, bu görevi sürdürdü. Bu süreçte çeşitli konularda sunduğu programların metinlerini dosyalıyordu. Bu metinlerin bulunduğu dosyalar, onun Eldivan'daki arşivinde saklanmaktadır. Elinizdeki bu kitap, onlar arasından konu bütünlüğü dikkate alınarak seçilen metinlerden oluşturulmuştur. Bunun dışında her birisi iki-üç sayfalık çok sayıda kitaplaştırılabilir makale bulunmaktadır.

Hasan Hocamız, diğer bazı kitapları için Ön Söz yazmış olmasına rağmen bu kitabına maalesef, bir Ön Söz yazmamıştı. Ön Söz olarak Osman Aydınli'nın TAKDİM yazısını koyduk. Prof. Dr. Hasan Onat'ın *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler* kitabının yayına hazırlanması konusunda katkılarında dolayı değerli meslektaşım Prof. Dr. Osman Aydınli'ya çok teşekkür ediyorum. Son olarak yayımlanmamış eserlerini de içeren arşivini bizimle paylaşan ve bu eseri yayımlamamıza izin veren Hocamızın eşi Nurten Onat Hanımefendi'ye çok teşekkür ediyorum.

Ankara, 23.04.2023

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

ÖN SÖZ

Prof. Dr. Hasan Onat, hem günümüzdeki Müslüman düşüncesine hem de İslam Mezhepleri Tarihi disiplinine yöntem ve muhteva açısından değerli katkılar sağlayan saygın hocalardan biri olarak tanındı ve takdir gördü. Bulunduğu her ortamda bilgisini paylaşmaya çalışan ve karşı görüşlere değer veren bir yapıya sahipti. Böyle olmaktan her zaman mutluluk duydu. Onat Hoca, bitmeyen enerjisiyle, özgüvenli duruşuyla ve yeniliklere açık tavrıyla bilinirdi. Bu özellikleriyle yeni fikirler üretmeye hazırdı, sürekli yararlı işler yapmanın peşindeydi ve yüksek kaliteli organizasyonların aktif bir katılımcısıydı. Aynı zamanda bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeleri yakından takip ederdi. Bu bilgiye ve yeniliğe açık tavrı, başta öğrencileri olmak üzere çevresindeki birçok insanı teşvik etti. Onunla konuşmak ve fikir alışverişinde bulunmak, pozitif enerjisini yüklenmek ve bilimsel eyleme hazır olmak anlamı taşırdı. Derslerine ve konuşmalarına tanık olanlar “eleştirel inşacı” bir yaklaşım sergilediğini anlayabilirlerdi. Mezheplerin zihniyet dünyasını tahlil ederken güncel konularla da ilişkilendirir ve hedef kitlesi olan öğrencilerine karşılaştırma imkânı sunardı. Verdiği konferanslarda ve katıldığı sempozyumlarda da özellikle genç kuşakların zihin dünyasını yeniden inşa etmenin gereği üye-

rinde dururdu. Ona göre yeni nesil, üzerinde durulursa ve imkânlar sunulursa geleceği inşa etme yeteneğini geliştirebilirdi.

Prof. Dr. Hasan Onat, bilimsel bilgiye vurgu yaptı ve dinî bilimlerin yeniden inşasını gündeme getirdi. Hem din hem de bilime ilişkin yaptığı yetkin ve özgün değerlendirmelerde, insanın merkezî konumuna işaret etti. Hasan Onat, dinin insan için olduğu gerçeğinden hareketle Kur'an'da yer alan kurucu ilkelerin, sadece insanın dünyasını ve tarihi yeniden inşa sürecini başlatmadığını, aynı zamanda insanın "özne" olduğu gerçeğini de öne çıkardığını ısrarla savundu. Ona göre yaratıcı yetilerle donatılan ve madde üzerinde tasarruf gücü bulunan insan, özne olma sorumluluğunu üstlenmiştir ve bu görevde, Kur'an'ın kurucu ilkeleri ona yol gösterecektir. Bu noktada Hasan Onat, yazılarında ve konuşmalarında temel İslam ortak paydasını öne çıkardı. Kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in ortak paydayı tespit etmede temel referans kaynağı olduğunu söyledi. Çünkü Kur'an, inanç, ibadet ve ahlak alanında tek belirleyicidir. **İslam ortak paydası** açısından önemli olan diğer bir husus da Hz. Peygamber'in örnek kişiliğinin iyi bilinmesiydi.

Malumata mahkûm olmayan, süreçleri bilen, satır aralarını iyi okuyan ve değişimi algılayabilen Müslüman âlim modeline ilgi duydu. Onat, İlahiyat bilimlerinden hareketle İslam Mezhepleri Tarihi alanına yöneldi. Bu disiplinin gelişmesi adına bir metodoloji geliştirmeye talip oldu. Onat'ın üzerinde durduğu zihniyet çözümü, fikir-hadise irtibatı, kaynak kritiği ve süreç izleme yöntemleri, geliştirdiği metodolojiye değer katmakta ve özgün kılmaktadır. Hasan Onat'ın görüşlerinin en özgün yanı, yeni bir medeniyetin inşası yönünde ilahiyat alanında yeni bir bilim paradigmasını tartışmaya açmasıydı. Müslümanların kültür ve medeniyette yaşadıkları zirve dönemlerin, bilim anlayışı ve bilimsel gelenekle ilgili olduğunu söyledi. Günümüzde de bu şekilde başarılabileceğine vurgu yaptı. Çünkü yaşanan koşullar Müslümanlara, yeni bir bilim anlayışı oluşturma gibi bir sorumluluk yüklemektedir. İnsanlığın, yeni bir metafiziğe ve yeni yüksek evrensel değerler sistemine ihtiyacı bulunmaktadır.

Her alanda yeniliğe açık olan ve bunu teşvik eden Hasan Onat'ın, akademik çalışmaları başta olmak üzere bilim süreçlerinin farklı cephelerinde projeleri, faaliyetleri ve deneyimleri oldu. Türkiye'deki mevcut din anlayışının oluşmasındaki etkenlere değindi ve zihniyet probleminin arkasında yatan problemlere yönelik analizler yaptı. Bunları radyo, televizyon, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçlarıyla ve twitter gibi sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelerle paylaştı. Faaliyet alanlarından biri de radyo ve televizyon programlarıydı. Onat, 1986-2011 yılları arasında, Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda dinî konularda haftalık programlar yaptı. Bu kurumda "Din ve Dünya" isimli programla başlayan radyoculuk serüveni, "Dinî Bilgimiz Dinî Kültürümüz" programıyla devam etti. 1988 yılından itibaren "Gençlik ve Din" programını hazırladı ve sundu. Bu süreçte "Hasan Onat'la On Dakika" ve "Din, Akıl, Bilim" programlarını büyük bir özveriyle sürdürdü. 2006-2007 yıllarında Kanal A televizyonunda haftalık yayınlanmak üzere uzman konuklar aldığı "İslam Dün Bugün Yarın" isimli bir program yürüttü. 2008-2009 yıllarında ise Ata TV'de haftada bir sunduğu "Kökler ve Değerler" adlı bir programı yayınlandı. Türkmeneli TV'de ve birçok Ulusal Televizyon kanalında programlar yaptı ya da katılımcı olarak bulundu. Ayrıca İtikadi İslam mezhepleri, din anlayışı ve Alevilik başta olmak üzere farklı güncel konularda birçok televizyon programında yer aldı.

Hasan Onat, Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda yaptığı programlarını kitap formatında hazırladı ama bunu yayımlama fırsatı bulamadı. Çünkü bu metni tekrar gözden geçirmeyi ve olgunlaştırmayı düşünüyordu. Metnin plan ve yazım aşamalarında fikir alışverişinde bulunduk. Onat Hoca, bu kitabı profesörlük başvurusunda da kullandı. Vefatının ardından, din anlayışı üzerine yaptığı bu radyo programlarını basılı bir yayına dönüştürmeyi düşündük.

Din Anlayışımız Üzerine Denemeler adını taşıyan bu kitap çalışmasının yazımı, Nisan 1994 yılında tamamlanmıştı. Kitap, beş ana bölüm ve alt başlıklardan oluşmaktadır. Beş temel konunun başlığı ise Din, İman, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed adını ta-

şmaktadır. İlk bölüm olan **İNSAN** başlığı altında, insan farklı nitelikleriyle tanıtılmaya çalışılmıştır. İnsanı merkeze alan bir anlayışla hareket eden Onat, insanın anlam dünyası ve değeri üzerinde yoğunlaştı. Öncelikle insan konulu programlarına başladı. İnsanı tanımaya yönelik bir dizi program hazırladı. Bu bağlamda İslam'ın insana bakışı, insanı insan yapan unsurlar, Allah'ın halifesi olarak insan, insan ve değişim, insan ve tabiat, insanın evrendeki sorumluluğu, insanın kendini tanıması, insanın özgürlüğü, insanın inanan bir varlık olması gibi konuları işledi. İnsana dair meseleler, kitabın ilk bölümünü oluşturdu. Onat Hoca, daha sonraki başlıkta DİN mevzusunu irdeledi. Terminolojik olarak din olgusu, dinin evrenselliği, bireysel ve toplumsal anlamda dinin önemi, tek Tanrı inancı ve yüksek değerler, dinin amacı, dinin, ruh sağlığı ve ahlakla ilişkisi, üzerinde durduğu konulardı. Üçüncü ana başlık olan İMAN konusunda da çağımız insanına hitap eden önemli noktalara değindi. Bu ana başlık altında imanın vahyî temelleri, akıl ve iradenin imanın oluşmasındaki etkisi, taklit ve araştırmaya dayalı iman, Allah'ın varlığının delilleri, Allah inancının sosyal hayattaki etkisi, Allah'a imanın psikolojik tezahürleri, ahiret inancı ve adalet, kader problemi gibi konulara yer verdi. Bir sonraki ana başlık olan KUR'AN-I KERİM konusunda, Kur'an'ın anlaşılması, temel konuları, vahyin geliş şekilleri, Kur'an ve akıl yürütmenin önemi üzerinde durdu. Son ana başlık ise HZ. MUHAMMED hakkındaydı. Hz. Peygamber'in hayatının bilmenin önemine değindi. Bu başlık altında, nübüvvet meselesi, güzel örnek/üsve-i hasene, tebliğ ve uyarıcılık, Hz. Muhammed'in (s.) Peygamber olduğu zaman dilimi, Hz. Peygamber'in İslam'ı tebliğ metodu, Kur'an'a göre Hz. Muhammed, Hz. Peygamber'in karşılaştığı güçlükler, ibadet hayatı, örnek ahlakı, çocukluğu ve gençliği, Hz. Muhammed'in Peygamber oluşu, ilk Müslümanlar, Mekke döneminin genel özellikleri, Medine'de gerçekleştirilen kardeşlik, Medine dönemi ve ilk savaşlar, Veda Haccı ve İslam'ın yayılışı konularını işledi.

Her çalışmasında olduğu gibi bu kitap çalışmasında da Hasan Onat, mezhepler üstü bir yaklaşımla her mezhebin sonradan

ortaya çıkmış beşerî oluşumlar olduğunu ve İslam'la özdeşleşemeyeceğini savunmuştur. Bu yöntem, Kur'an-ı Kerim'i merkeze alan bir yapılanmayı öngörerek erken devir idealizasyonunu, geçmiş kutsallaştırmayı ve geleneği dinleştirmeyi reddeder. *İslam'ın yüksek değerlerine ve Kur'an'ın öğretisine* bütün insanlığın ihtiyacı olduğuna işaret eder. Bunun için aklın yeniden keşfedilmesi ve Müslümanların meydana getirdiği bilimsel birikimin, eleştiri süzgecinden geçirilmesi gerekir. Kısacası Müslüman insan, bilerek inanmak, bilerek yaşamak, inancının ve davranışlarının vahyî ve mantıkî temellerini bilmek durumundadır. Hasan Onat'ın genelde bilim dünyasına özelde İslam Mezhepleri Tarihi alanına kazandırdığı en önemli özellik, bir yöntem çerçevesinde İslam'ı ve İslam geleneğini anlamak, anlamlandırmak, açıklamak ve yorumlamaktır. Uzun yıllar yöntem konusunu işlemeye gayret gösterdi. Bu bağlamda ilahiyat çalışmalarının bilimselliği konusunu gündeme getirdi. *Din Anlayışımız Üzerine Denemeler* adlı bu kitap çalışmasını, onun aziz hatırasına ithaf ediyoruz.

Ankara, 23.10.2021

Osman AYDINLI

Fecr Yayınları: 758

ONAT Kitaplığı: 4

KÜRESELLEŞME DİN VE TERÖR

Prof. Dr. Hasan ONAT

Editör

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Hazırlayan

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.

(Sertifika No: 13178)

Kapak

FCR (Coşkun IŞIKGÜL)

Mizanpaj

FCR (Dilek ÖZCAN)

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK

KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Kasım 2023

ISBN: 978-625-6602-10-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mh. Boyacılar Sk. No:14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0 312) 310 08 60

web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Prof. Dr. Hasan ONAT

Küreselleşme
Din
ve
Terör

Hazırlayan
Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Ankara 2023

HASAN ONAT

(1957-2020)

Prof. Dr. Hasan Onat, Çankırı'nın Eldivan ilçesinde doğdu. İlköğretimi Eldivan Merkez İlkokulu'nda, liseyi Yozgat Lisesi'nde bitirdi. 1979 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi kürsüsünde asistan olarak göreve başladı. 1986 yılında "Emeviler Devri Şii Hareketleri" başlıklı doktora çalışmasını başarıyla tamamladı. 1986 yılında yardımcı doçent, 1989 yılında doçent, 1995 yılında profesör oldu.

1986 yılından itibaren Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda çeyrek asır boyunca sürdürdüğü radyo programcılığının yanı sıra, yerel ve ulusal gazetelerde köşe yazarlığı, televizyon programı yapımcılığı ve sunuculuğu yaptı. Bu sayede geniş bir hitap kitlesi ve takipçisi oldu.

Prof. Dr. Hasan Onat, 2005 yılında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak dersler ve seminerler verdi. 17 Ağustos 1999 - 16 Ağustos 2002 yılları arasında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dekanlığı görevini yürüttü.

Prof. Dr. Hasan Onat, İngilizce, Arapça ve Farsça bilmekteydi. Evli ve iki çocuk babası olan Prof. Dr. Hasan Onat, 26.09.2020 tarihinde hayata veda etti.

Prof. Dr. Hasan Onat, yayınlamayı düşündüğü kitaplarının bir kısmını yayınladı. Ancak büyük bir kısmını yayınlamaya ömrü vefa etmedi.

Bazı Eserleri:

Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993; İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2019.

Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003 / İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2018.

İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

İslam Düşünce Ekolleri Tarihi, ed. Hasan Onat, Ankara: Ankuzem Yayınları, 2007.

İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Ayrıca ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makedesi mevcuttur.

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	7
Ön Söz	9
I. KÜRESELLEŞME VE İSLAM'I YENİDEN DÜŞÜNMEK	11
1. Küreselleşme Üzerine.....	11
2. Küreselleşme ve Din.....	15
3. Küreselleşme Sürecinde İslam'ı Yeniden Düşünmek.....	20
3.1. Niçin İslam'ı Yeniden Düşünmeliyiz?.....	20
3.2. İslam'ı Yeniden Nasıl Düşünebiliriz?.....	27
3.2.1. Temel İlkeler.....	27
3.2.2. Doğru Bilgi İhtiyacı	28
3.2.3. Eleştirel Yaklaşım ve Geleneği Doğru Anlamak	34
Sonuç Yerine	36
II. KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI ve DİN.....	39
III. KÜRESEL ŞİDDET VE TERÖRE KÖKLÜ ÇÖZÜM: İNSAN OLMANIN KÖK DEĞERLERİ ÜZERİNE YENİDEN DÜŞÜNMEK VE YÜKSEK GÜVEN KÜLTÜRÜ YARATMAK.....	57
IV. KÜRESEL ŞİDDET ve TERÖR: İNSAN OLMA ONURUNA VURULAN DARBE	83

V. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK DİN ve TÜRKİYE’NİN BAZI GERÇEKLERİ	101
VI. DİNSEL TERÖRLE BAŞ ETMEDE DİNLER ARASI İŞ BİRLİĞİNİN ÖNEMİ	129
VII. ŞİDDET SARMALINDAN ÇIKIŞ YOLU: ELEŞTİREL DÜŞÜNCE ADALET ve YÜKSEK GÜVEN KÜLTÜRÜ. 143	
1. Eleştirel Düşünce	145
2. Devletin Dini Adalettir	148
3. İslam Hayatı ve Barışı Esas Alır	151
4. Yüksek Güven Kültürü	155
5. İnsan Hakları Evrensel Değerlerdir.....	158
Sonuç ve Değerlendirme	161
VIII. NİÇİN YENİ BİR UYGARLIK? NİÇİN TÜRKİYE?	167
1. Kral Çıplak ya da Büyünün Bozulması	167
2. Niçin Yeni Bir Uygarlık Gereklidir?	170
3. Niçin Türkiye?	172
IX. SÖYLEŞİ: KÜRESELLEŞME DİN ÖZGÜRLÜK ve YENİ BİR UYGARLIK YARATMAK	175
X. SÖYLEŞİ: İSLAM, ŞİDDET VE TERÖR.....	213
XI: MÜSLÜMAN KÜLTÜRDE FARKLI DİNLERE MENSUP İNSANLARLA BİR ARADA YAŞAMA TECRÜBESİ VE HOŞGÖRÜ	219
KAYNAKÇA	223
DİZİN	225

TAKDİM

Prof. Dr. Hasan Onat, sadece kendi alanı olan Mezhepler Tarihi ve Çağdaş İslam Akımları ile ilgilenmemiş, bir aydın duyarlılığı ile Müslümanlar ve tüm insanlığın sorunlarıyla ilgilenerek, onlara mantıklı ve tutarlı çözümler üretmeye çalışmıştır. Özellikle küreselleşme sürecinde İslam coğrafyasında yaşanan etnik ve dinî şiddet eylemlerinin İslam ile ilişkilendirilmesi ve İslamofobi sektörü için malzeme olarak kullanılmasından çok rahatsızdı. O, bunlardan kurtulabilmenin çaresinin, İslam'ı doğru anlamaktan ve Müslümanları üretim yoluyla dünya ekonomisine, fikrî, ilmi ve felsefi birikimine katkıda bulunmaktan geçtiği kanaatindeydi. Bu konudaki sorunları, bilimsel toplantılara sunduğu tebliğleri, tartışmaları, söyleşileri, köşe yazıları, sosyal medya, radyo ve televizyon programlarında analiz ederek çözümlerini paylaşmaktan geri durmamıştır.

Hasan Onat Hocamız, vefatından önce küreselleşme, din ve dinî şiddet konusunda sunduğu tebliğleri, yazdığı makaleleri ve kendisiyle yapılan söyleşileri bir kitap hâline getirip yayımlamayı düşünmüştü. Bu konuda arşivinde 2006, 2007 ve 2018 tarihinde oluşturulmuş üç ayrı dosya bulunmaktadır. Ancak üzerinde çalışılan en son dosya 2018 yılı olarak kaydedilen dosyadır. 2006 nüshasında var olan iki yazıyı, 2007 ve 2018 nüshalarından çıkarmıştır. Çıkarıldığı yazılar: 1. *Karikatür Krizi ve Yükselen İslamo-*

fobi 2. Türkiye’de Din Alanında Kafa Karışıklığı. 2006 nüshasında kitabın adı: *Küreselleşme Sürecinde Din Terör Kimlik* olarak; 2007 nüshasında *Küreselleşme Din Terör* olarak kayıtlıdır. Biz, 2018 nüshasını esas aldık. Kitabın 2018 nüshasına ön söz dahi yazmıştı. Ama üzerine çalıştığı bu kitabı, maalesef, tamamlamaya ömrü vefa etmeden aramızdan ayrılmıştı. *Küreselleşme Din ve Terör* adıyla arşivinde saklanan bu kitabı tamamlamak biz meslektaşlarına düştü. Kitapta yer alan makaleler, daha önce bilimsel toplantılara sunulmuş tebliğler, ilmi dergilerde yayımlanmış makaleler ve çeşitli dergilerin kendisiyle yaptığı söyleşilerden oluşuyordu. Kitabın adı, *Küreselleşme Din ve Terör* olarak korundu. Makale ve söyleşilerin yayımlandığı kaynaklar tespit edilerek, başlığa konulan yıldız işaretiyle dipnota kaydedildi. Dipnot konusundaki bazı eksiklikler giderildi ve teknik bütünlük sağlandı. Ayrıca dipnotta kullanılan kaynaklardan hareketle bir kaynakça oluşturuldu.

Küreselleşme Din ve Terör kitabının siz değerli okurlarla buluşması için katkıda bulunan Doç. Dr. Habip Demir’e teşekkür ediyorum. Son olarak yayımlanmamış eserlerini de içeren arşivini benimle paylaşan ve bu eseri yayımlamamıza izin veren Hocamızın eşi Nurten Onat Hanımefendi’ye çok teşekkür ediyorum.

Ankara, 25.04.2023
Prof. Dr. Sönmez KUTLU

ÖN SÖZ

Değişimin baş döndüren bir hıza ulaştığı süreçlerin içindeyiz. Dalgalar öylesine üst üste bindirmektedir ki olup biteni anlayabilmek yeterince zor iken, hayal ve hakikat, algı ve olgu iç içe geçmiş durumdadır. Pek çok olay, algı yönetiminin bir parçası olarak kurulanmakta ve olaylarla birlikte onların nasıl anlaşılacağı bilgisi de paket hâlinde servis edilmektedir. Artık doğru, güvenilir bilgi, tarihte hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır. Bu sebeple birey ve toplum olarak ayakta kalabilmek, bilim ve teknolojinin gücüne sahip olmaya, evrensel ölçekte değer üretmeye ve insanı önemseyip, gerçek anlamda insana yatırım yapmaya bağlıdır.

İçinden geçtiğimiz, aynı zamanda bizi kuşatan süreçlerde sorunlar da çözüm yolları da küresel bir boyut kazanmıştır. Küreselleşen şiddet ve terör, ondan daha fazla acı çekenler olsa da bütün insanlığın yaşama sevincini tehdit etmektedir. En kötü olan da hem şiddet ve terörün dinden beslenip meşruiyet kazanması hem de en fazla zararı meşruiyet aradığı dine mensup insanlara veriyor olmasıdır. Maalesef Müslümanların yaşamış olduğu her yerde acı, kan ve gözyaşı vardır. Müslümanlar, tarihte ilk defa, kitleler hâlinde, kendi yurtlarını terk ederek, onurlarını hiçe sayarak, Müslüman olmayanların merhametlerine muhtaç hâle gelmişler; binlerce kişi gözlerinin önünde ölmesine rağmen, Avrupa kıyılarına ayak basabilmek için kırık dökük teknelerde, azgın dalgalarla

boğuşmayı göze almışlardır... Milyonlarca Müslüman, başta Türkiye olmak üzere, komşu Müslüman ülkelerde hayata tutunmaya çalışmaktadır... Küresel şiddet ve terörün faturasının İslam'a ve Müslümanlara kesilmek istenmesi, İslamofobi adı altında Batı dünyasında İslam düşmanlığı yapılmaya çalışılması, her ne kadar Avrupa'nın bilinçaltına işlemiş korkularını akla getirirse de Müslümanlarla ilgili kötü niyetin kendini açık etmesinden başka bir şey değildir. Bir yandan demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi evrensel değerlerden söz etmek, diğer yandan Müslümanlar sözü konusu olunca bunları hiç hatırlamamak, gerçekten gizlenemez bir çelişkidir başka bir şey değildir. Her ne sebeple olursa olsun, şiddet ve terörü besleyen, meşrulaştırmaya çalışan, hatta onu kullananlar, son tahlilde kendileri de zarar görmekten kurtulamayacaklardır. Akan kan masum insanların kanı ise insanların dini, dili, mezhebi, yurdu asla sorgulanamaz; çocukların akan kanı, birikerek bütün insanlığı boğabilir...

Şiddet ve terör bütün insanlığın geleceğini tehdit ettiğine göre, bu küçücük dünyada insanca yaşayabilmek için herkesin elini taşın altına koymasına ve evrensel nitelik taşıyan bir çözüm üretilmesine şiddetle ihtiyaç vardır. Çözüm, yüksek güven kültürüdür. Güven, ilkeli olmaya, hukukun işlemesine, adaletin hayatın bütün alanlarında işlevsel olmasına bağlıdır. Özgürlük ve adalet olmadan, şiddet ve terör sarmalından çıkmak mümkün olmayacağı gibi, insanca yaşamaktan da söz etmek pek mümkün değildir.

Ankara, 01.10.2018
Prof. Dr. Hasan ONAT

Fecr Yayınları: 759

ONAT Kitaplığı: 5

ALEVİLİK KIZILBAŞLIK BEKTAŞILIK

Prof. Dr. Hasan ONAT

Editör

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Hazırlayanlar

Prof. Dr. Sönmez KUTLU | Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.

(Sertifika No: 13178)

Kapak

FCR (Coşkun IŞIKGÜL)

Mizanpaj

FCR (Dilek ÖZCAN)

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK

KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Kasım 2023

ISBN: 978-625-6602-09-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mh. Boyacılar Sk. No:14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0 312) 310 08 60

web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Prof. Dr. Hasan ONAT

Alevilik
Kızılbaşlık
Bektaşilik

Hazırlayanlar
Prof. Dr. Sönmez KUTLU
Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER

Ankara 2023

HASAN ONAT

(1957-2020)

Prof. Dr. Hasan Onat, Çankırı'nın Eldivan ilçesinde doğdu. İlköğretimi Eldivan Merkez İlkokulu'nda, liseyi Yozgat Lisesi'nde bitirdi. 1979 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi kürsüsünde asistan olarak göreve başladı. 1986 yılında "Emeviler Devri Şii Hareketleri" başlıklı doktora çalışmasını başarıyla tamamladı. 1986 yılında yardımcı doçent, 1989 yılında doçent, 1995 yılında profesör oldu.

1986 yılından itibaren Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda çeyrek asır boyunca sürdürdüğü radyo programcılığının yanı sıra, yerel ve ulusal gazetelerde köşe yazarlığı, televizyon programı yapımcılığı ve sunuculuğu yaptı. Bu sayede geniş bir hitap kitlesi ve takipçisi oldu.

Prof. Dr. Hasan Onat, 2005 yılında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak dersler ve seminerler verdi. 17 Ağustos 1999 - 16 Ağustos 2002 yılları arasında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dekanlığı görevini yürüttü.

Prof. Dr. Hasan Onat, İngilizce, Arapça ve Farsça bilmekteydi. Evli ve iki çocuk babası olan Prof. Dr. Hasan Onat, 26.09.2020 tarihinde hayata veda etti.

Prof. Dr. Hasan Onat, yayınlamayı düşündüğü kitaplarının bir kısmını yayınladı. Ancak büyük bir kısmını yayınlamaya ömrü vefa etmedi.

Bazı Eserleri:

Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993; İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2019.

Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003 / İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2018.

İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

İslam Düşünce Ekolleri Tarihi, ed. Hasan Onat, Ankara: Ankuzem Yayınları, 2007.

İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Ayrıca ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makedesi mevcuttur.

İÇİNDEKİLER

Takdim..... 9

1. BÖLÜM

YESEVİLİK BEKTAŞILIK İLİŞKİSİ VE KIZILBAŞLIK FARKLILAŞMASI.. 13

AHMED YESEVÎ'NİN DİN ANLAYIŞI VE BEKTAŞILIKTEKİ BAZI

YANSIMALARI 13

Konunun Önemi 13

Ahmed Yesevî'nin Hayatı ve Eserleri 15

Ahmed Yesevî'nin Din Anlayışı 17

Ahmed Yesevî ve Hanefilik..... 20

Ahmed Yesevî ve Şiilik..... 25

Ahmed Yesevî'nin Tasavvuf Anlayışı ve Bektaşilik'teki Bazı

Yansımaları 27

Sonuç ve Değerlendirme 32

AHMED YESEVÎ - HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN AHLAK TEMELLİ

DİN ANLAYIŞI 34

AHMED YESEVÎ - HACI BEKTAŞ VELÎ ÇİZGİSİNDE

“VELAYETNAME”NİN ANLAM VE ÖNEMİ HAKKINDA 49

Konunun Anlam ve Önemi 49

Alevilik-Bektaşilik'in Yazılı Kaynakları ve Velâyetnâme 52

Velayetname'nin Akla Getirdikleri..... 54

VELAYETNAME'DEKİ HACI BEKTAŞ VELÎ GERÇEĞİ ÜZERİNE 57

Giriş.....	57
Velayetname/Manakıbname Geleneği ve “Velayetname”/	
Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî	58
Hacı Bektaş Velî'nin Kimliği ve Nesebi	59
Hacı Bektaş Velî'nin Hoca Ahmed Yesevî ile İrtibatı	61
Hacı Bektaş Velî'nin İslam Anlayışı	63
Sonuç ve Değerlendirme	65
HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN DİN ANLAYIŞINDAKİ EVRENSEL	
BOYUT VE BAZI DÜŞÜNCELER	67
KIZILBAŞLIK FARKLILAŞMASI ÜZERİNE	87
Giriş.....	87
a. Kızılbaşlık Farklılaşmasının Kökeni ve Temel Nitelikleri	88
b. Yavuz Sultan Selim- Şah İsmail Mücadelesinde	
Kızılbaşlık ve Kızılbaşlar	97
Sonuç ve Değerlendirme	101

2. BÖLÜM

ALEVİLİK-BEKTAŞILIKLA İLGİLİ TARTIŞMALAR	111
DEĞİŞİM SÜRECİNDE ALEVİLİK	111
ALEVİLİK–BEKTAŞILIKLA İLGİLİ KİMLİK TARTIŞMALARI	122
KİMLİK-TEOLOJİ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ALEVİLİK-	
BEKTAŞILIKLA İLGİLİ KİMLİK TARTIŞMALARI ÜZERİNE	130
Kimlik ve Kimlik-Teoloji İlişkisi	130
Kimlik ve Farklılık	133
Kimlik-Teoloji İlişkisi	135
ALEVİ-BEKTAŞİ KİMLİĞİNİN KEŞFEDİLEN BOYUTTAKİ	
KÖK DEĞERLERİ: TANRI VE İNSAN ANLAYIŞI	137
Sonuç	140
AÇILIM ARAYIŞLARININ GÖLGESİNDE ALEVİLİK-BEKTAŞILIK	
VE KİMLİK TARTIŞMALARI	145
Söz Başı	145
Açılım Tartışmaları Hakkında	147
Alevilerin Tanınma Talepleri ve Kimlik Meselesi	148
Dini Kimlik-Etnik Kimlik ve Kimlik Yanılsaması	149
Cami Sadece Sünnilerin İbadet Yeri Değildir	153
Ceme Alevi-Bektaşî Olmayan Katılabilir mi?	154
Diyaret'le İlgili Tartışmalar	155

Dedelere Maaş Bağlanması	155
Sonuç Yerine.....	155
ALEVİLİĞİN BAZI TEMEL SORUNLARI	157
ÇORUM ALEVİLİĞİ ÜZERİNE.....	169
BİR SEMPOZYUMUN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ YA DA “ALEVİLİK-BEKTAŞILIK” ÜZERİNE.....	180
ALEVİLİK-BEKTAŞILIK DIN KÜLTÜRÜ AHLAK BİLGİSİ DERSLERİ VE DİYANET	187
a. Alevilik -Bektaşilik	187
b. Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri ve Alevilik-Bektaşilik	199
Alevilik-Bektaşilik Açısından Din Kültürü Ahlak Bilgisi	203
Alevilik Eğitimi Ders Notları	207
c. Alevilik ve Diyanet	208
Sonuç	209
ALEVİLİK KONUSUNDAKİ BİLGİ BOŞLUĞU VE DOĞURDUĞU SONUÇLAR (1).....	214
2 TEMMUZ VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ	217
3. BÖLÜM	
CEM GAZETESİ KÖŞE YAZILARI	223
ALEVİLİK OLGUSUNU HANGİ ZEMİNDE TARTIŞABİLİRİZ? (1) ..	223
ALEVİLİK OLGUSUNU HANGİ ZEMİNDE TARTIŞABİLİRİZ? (2) ..	227
ALEVİLİK OLGUSU TARTIŞILIRKEN GÖZ ARDI EDİLMEMESİ GEREKEN BAZI HUSUSLAR	230
MEZHEPLER ÜSTÜ DÜŞÜNMEK VE TARİHİ YENİDEN OKUMAK..	233
ALEVİLİK OLGUSU VE TÜRKİYE’NİN GERÇEKLERİ.....	237
4. BÖLÜM	
SÖYLEŞİLER	241
ALEVİLİK ORTA ASYA TÜRK KÜLTÜRÜNÜN BİRTAKIM ÖGELERİNİN TARİKAT KALIPLARI İÇİNDE ŞEKİLLENMESİ İLE ORTAYA ÇIKAN BİR ANLAYIŞ BİÇİMİDİR.....	241
2023 DERGİSİ İLE “ALEVİLİK YENİDEN İNŞA EDİLMEYE ÇALIŞILIYOR” SÖYLEŞİSİ.....	246
SORULARLA BEKTAŞILIK KIZILBAŞLIK VE ALEVİLİK	263
HACI BEKTAŞ VELİ ÜZERİNE SÖYLEŞİ.....	275
EHL-1 BEYT SORUŞTURMASI.....	292

SAFEVİLER VE ÇALDIRAN: TÜRK TARİHİNDEKİ EN CİDDİ KIRILMA NOKTALARINDAN BİRİSİ	304
ALEVİLİK VE DİN EĞİTİMİ	311
EK: 1	
ÇANKIRI'DA AHİLİK YÂRAN VE GÜNÜMÜZ AÇISINDAN ANLAM VE ÖNEMİ	322
KAYNAKÇA	337
DİZİN	341

TAKDİM

Prof. Dr. Hasan Onat, akademik mesaisinin önemli bir kısmını Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşilik konusuna ayırdı. Bu çerçevede doktora çalışmaları yaptırdı, sempozyumlara tebliğler sundu, Alevilik Çalıştayları'na katıldı, pek çok bilimsel makale yazdı ve çok sayıda televizyon programlarında konunun uzmanı olarak yer aldı.

Hasan Onat, hayatta iken Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşilik ile ilgili bilimsel çalışmalarını bir kitapta toplayıp yayımlamayı düşünüyordu. Özellikle yayımladığı yazılar, birbirini tamamlayıcı nitelikte idi. Hocamız ile bunların bir araya getirilerek yayımlanmasının yararlı olacağını pek çok kere konuştuk, ancak yayımlamak nasip olmadı. Arşivindeki dosyalardan anlaşıldığı kadarıyla, Alevilik ile ilgili bir kitap çalışmasına başlamış ve bir taslak oluşturmuştur. Bu taslakta Aleviliğin kısa tarihçesi, mevcut temel sorunları ve çözüm önerileri ve din anlayışında mezhepler üstü yaklaşım şeklinde konular öne çıkmaktadır. Adını *Alevilik Kızılbaşlık ve Bektaşilik* koyduğu kitabının taslağını şöyle oluşturmuştur:

1. Konu İle İlgili Temel Kavramlar

- A) Alevilik
- B) Kızılbaşlık
- C) Bektaşilik
- D) Şiilik
- E) Rafizilik
- F) Ahilik

- G) Mevlevilik
2. Bektaşilik ve Hacı Bektaş Veli
- A) Bektaşiliğin Kuruluşu
- B) Hacı Bektaş Veli
- C) Balım Sultan
- D) Ana Hatlarıyla Bektaşilerin Osmanlı Devleti İle İlişkileri
3. Kızılbaşlık
- A) Erdebil Tekkesi
- B) Erdebil Tekkesinin Şiiliğe Meyletmesi
- C) Şeyh Haydar ve On iki Dilimli Kızıl Tac
- D) Şah İsmail ve Safevi Devleti'nin Kurulması
- E) Çaldıran Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Doğu Sınırlarının Belirlenmesi
- F) Safevi Topraklarında Yaşayanların Zorla Şiileştirilmesi
- G) Osmanlı'nın Anadolu'da Kalan Kızılbaşlara Bakışı
4. "Alevilik" in Şemsiye Kavram Hâline Gelişi ve Günümüzde Alevilik
5. Alevilerin Güncel Sorunları
- A) Aleviliğin Ortak Paydası Var mı?
- B) Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri
- C) Alevilerin Diyanet'te Temsili Sorunu
- D) Farklı Alevilik İnşa Faaliyetleri
5. Çözüm Önerileri/Din Anlayışında Mezhepler Üstü Yaklaşım
- Kitabın taslağını bu şekilde oluşturmuşsa da buna uygun olarak ilgili başlıkları yazamamıştı. Onun yerine, aşağıda yer alan çalışmalarını toplamıştı. Aslında *İslamiyat Dergisi*'nde *Aleviliğin Teolojisi Özel Sayısı*'nda yayımlanan "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine" adlı yazısı, böyle bir kitapta söylenebileceklerin özeti idi. Biz, arşivinde ilgili dosyalarda yer alan yazılarını ve daha önce yayımlanmış makalelerini, Yesevilik ve Bektaşilik Kızılbaşlık Farklılaşması, Alevilik-Bektaşilik Üzerine Tartışmalar, Cem Gazetesi'nde Çıkan Köşe Yazıları ve Alevilik-Bektaşilik Üzerine Kendisiyle Yapılan Söyleşiler şeklinde bir bütünlük içerisinde bir kitap olarak yayımlamanın yararlı olacağı kanaatine vardık. Daha önce

yayımlanan “Çankırı’da Ahilik Yaran ve Günümüzdeki Anlam ve Önemi” adlı bir makalesini de EK’te verdik.

Hasan Onat’ın bu konudaki çalışmaları, Kızılbaşlığın menşei, sonraki seyri, Ahmed Yesevî’nin din anlayışı ve Hacı Bektaş Velî’nin fikirleri arasındaki ilişki, Hacı Bektaş Velî’nin tarihsel kişiliği gibi klasik sorunların yanı sıra günümüzde Alevilik ile ilgili tartışmalarla da yakından ilgili idi. Örneğin, Aleviliğin dinî statüsü, günümüzde yaşadığı temel sorunlar, değişim ve dönüşümler, Alevilik-Bektaşiliğin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders programlarında yer alması, kimlik tartışmaları, Alevilik açılımları, Türkiye’de Alevi-Sünni kutuplaşmasının olumsuz sonuçları, 2 Temmuz Sivas olayları ve daha pek çok konudaki görüşlerini kaleme almıştı.

Hasan Onat, bilimsel analizleri ve sorunlara çözüm önerileriyle Alevi-Bektaşiler arasında saygın bir yer edinmişti. Bu sebeple bazı Alevi-Bektaşî kurumları ve araştırma merkezlerinin bilimsel çalışmalarına, çalıştaylarına ve etkinliklerine destek verdi. Bu çerçevede *Cem Gazetesi*’nde köşe yazıları yazdı. Alevi veya Sünni çevrelerin çıkardığı dergilerin söyleşilerine katıldı. Onun Kızılbaşlık ve Bektaşilik hakkındaki görüşleri, sadece yurt içinde değil, yurt dışında da özellikle Balkanlardaki Bektaşiler arasında ve Azerbaycan’da büyük yankı uyandırdı. Birçok etkinliğe davet edildi ve söyleşilere katıldı.

Hasan Onat, bu konudaki çalışmalarını kitaplaştırmayı planladıktan sonra da çalışmalar yaptı. Biz onları da kitaba dâhil ettik ve ilgili bölümlere yerleştirdik. Buna rağmen bize intikal eden taslağın genel çerçevesini koruduk.

Alevilik Kızılbaşlık ve Bektaşilik kitabının siz değerli okurlarla buluşmasına katkıda bulunan Arş. Gör. Ahmet Bedri Yavuz’a teşekkür ediyoruz. Son olarak Hasan Onat Hocamız’ın yayımlanmamış eserlerini içeren arşivini benimle paylaşan ve bu eseri yayımlamamıza izin veren eşi Nurten Onat Hanımefendi’ye çok teşekkür ediyoruz.

Ankara, 10.09.2023

Prof. Dr. Sönmez KUTLU, Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER

Fecr Yayınları: 760
ONAT Kitaplığı: 6

DİN İNSAN VE ANLAM ARAYIŞI

Prof. Dr. Hasan ONAT

Editör
Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Hazırlayan
Dr. Betül YURTALAN

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 13178)

Kapak
FCR (Coşkun IŞIKGÜL)

Mizanpaj
FCR (Dilek ÖZCAN)

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Kasım 2023

ISBN: 978-625-6602-11-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mh. Boyacılar Sk. No:14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0 312) 310 08 60
web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Prof. Dr. Hasan ONAT

Din
İnsan
ve
Anlam Arayışı

Hazırlayan
Dr. Betül YURTALAN

Ankara 2023

HASAN ONAT

(1957-2020)

Prof. Dr. Hasan Onat, Çankırı'nın Eldivan ilçesinde doğdu. İlköğretimi Eldivan Merkez İlkokulu'nda, liseyi Yozgat Lisesi'nde bitirdi. 1979 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi kürsüsünde asistan olarak göreve başladı. 1986 yılında "Emeviler Devri Şii Hareketleri" başlıklı doktora çalışmasını başarıyla tamamladı. 1986 yılında yardımcı doçent, 1989 yılında doçent, 1995 yılında profesör oldu.

1986 yılından itibaren Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda çeyrek asır boyunca sürdürdüğü radyo programcılığının yanı sıra, yerel ve ulusal gazetelerde köşe yazarlığı, televizyon programı yapımcılığı ve sunuculuğu yaptı. Bu sayede geniş bir hitap kitlesi ve takipçisi oldu.

Prof. Dr. Hasan Onat, 2005 yılında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak dersler ve seminerler verdi. 17 Ağustos 1999 - 16 Ağustos 2002 yılları arasında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dekanlığı görevini yürüttü.

Prof. Dr. Hasan Onat, İngilizce, Arapça ve Farsça bilmekteydi. Evli ve iki çocuk babası olan Prof. Dr. Hasan Onat, 26.09.2020 tarihinde hayata veda etti.

Prof. Dr. Hasan Onat, yayınlamayı düşündüğü kitaplarının bir kısmını yayınladı. Ancak büyük bir kısmını yayınlamaya ömrü vefa etmedi.

Bazı Eserleri:

Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993; İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2019.

Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003 / İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2018.

İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

İslam Düşünce Ekolleri Tarihi, ed. Hasan Onat, Ankara: Ankuzem Yayınları, 2007.

İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Ayrıca ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi mevcuttur.

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	11
Hazırlayanın Ön Sözü	13
I. İNSAN VE ANLAM ARAYIŞI	19
Din İnsanı Özgürleştirir	19
İnsanın Anlam Arayışı ve Din.....	21
Kendini Bilen Rabbini Bilir	25
Bayramlar İnsan Olmanın Anlamının Sorgulandığı Günlerdir	27
Din İnsan İçin Vardır	31
İnsan Biricik/Özgün Bir Varlıktır.....	34
İnsan Evren ve Tanrı.....	38
Kendini Bilmek Emek İster	41
İnsan İnanan ve Hayatın Anlamını Arayan Bir Varlıktır.....	44
Hayatın Anlamı İnsanın Yaratıcı Yetilerinde Gizlidir / Başarmak	
Hayatın Anlamını Yakalamaktır	48
Ahiret İnancının Anlam Boyutu	50
Öldükten Sonra Dirilmeyi Kavramak Zor Değildir	53
Allah İnsana Şah Damarından Daha Yakındır.....	55
Medeniyet Yüksek İnsani Değerlerle İnşa Edilebilir.....	59
İnsan Olmanın Ana İlkeleri.....	61
Özgürlük ve Yaratıcılık	64
İslam ve Birey	67
Adalet: Varoluşun Kurucu İlkesi	69
İnsan Onurunu Adalet Yüceltir	72
İyi İşler ve İnsan Onuru	74

Belirsizlik Dehlizinde Bir Işık: Bilgi ve Kendilik Bilinci.....	76
Kadir Gecesi'nde Kendini Bilmek.....	78
Anlam ve Başarı	80
Özgürlük Adalet ve Bayram	83
İslam: İnsan Olma Projesi	85
İslam'da Sorumluluk Bireyseldir	87
Dinde Zorlama Yoktur/Dileyen İnanır Dileyen İnkâr Eder.....	89
İnsanı Anlamak.....	91
Yaratıcılık	93
II. DİN AKIL VE BİLİM.....	95
Allah İnsanın Aklına Güvenmektedir Biz Kendi Aklımıza Güveniyor muyuz?.....	95
İslam Fıtrat Dinidir: Akla ve Yaratılışın Yasalarına Uygundur	98
Din İstismarını Önlemenin Yolu Din Alanında Doğru Bilgiden Geçer	101
Başınıza Gelen Her Musibet Ellerinize İşledikleriniz Yüzündendir ..	103
Din Açısından Güvenilir/Doğru Bilginin Ölçütleri.....	107
İnsan Akıl ve Hür İrade Sahibidir.....	110
İslam'ın Akıl Dini Olması İlk ve En Önemli Ölçüt	114
Din Alanında Bilgi Kirliliği Üzerine	117
Adalet Olmadan İnsanlık Olmaz	120
Aklın O Uzun Hacc Yolculuğu.....	123
İslam'da Akla Aykırı Hiçbir Şey Olmaz	126
Dini Meseleleri Niçin Doğru Dürüst Tartışmıyoruz?	129
Din Felsefe ve Bilim	132
İslam Bilim Geleneğinin Kökleri	135
Aklı Etkin Kullanmak/Düşünmek İbadettir	138
Bilimi Anlamak	141
Din ve Bilim İş Birliği Yapmalı	143
Daha İnsani Bir Teknoloji	145
Din ve Bilim Çatışmak Zorunda mı?	147
Bilime Sırt Çeviren Toplumlar Helak Olur	149
Din Alanında Eleştirel Yaklaşımın Önemi	151
III. İSLAM VE HAYAT	155
İslam Hayatı ve Barışı Esas Alır	155
İslam'ı Yeniden Düşünmek	158

Dinsel Yanılgıların Kökeni: Kutsallık Zırhı	162
Cehaleti Teşvik İslam'a İhanettir	164
Tevhid ve Dosdoğru Olmak	167
Unuttuğumuz Bir Gerçek: Müminler Kardeştir	170
Bayramlar Sorumluluk Bilincinin ve Bir Arada Yaşama İradesinin Güçlendiği Günlerdir	173
Yükselen İslamofobi Batı'da Sorgulanıyor	177
Sanayi Toplumuna Uygun Bir Din Anlayışı Geliştiremedik	180
İnsanın İliklerine İşleyen O Çocuk Gözleri	183
Dinde Zorlama Var mı?	186
Din Kimsenin Tekelinde Değildir	188
Şiddet ve Terörle Nereye Kadar?	192
Cesaretin ve Güvenin Kaynağı: İnanmak ve Dosdoğru Olmak	194
Müslümanlar Niçin Geri Kaldı?	198
Din Sorun Olmaktan Nasıl Çıkar?	201
Din ve Ufuk Daralması	206
Dinsel İletişimle İlgili Bazı Sorunlar-1	208
Dinsel İletişimle İlgili Bazı Sorunlar-2	210
İslam Ortak Paydası	213
Dinin Özü: Allah'a İnanmak ve Dosdoğru Olmak	215
Hamakat: Cahillerden Yüz Çevirir	217
İslam'a Olan Büyük İmanı mı Kaybediyoruz?	220
Münafıklık ve Münafıkların Bazı Özellikleri	222
Bayramınız Kutlu Olsun	224
İslam Açısından Yardım ve Dayanışma	225
Doğru/Güzel Söz Sürekli Meyve Veren Ağaca Benzer	229
Yüksek Güven Kültürü	232
3.1. İBADETLER	235
Müslümanın Hedefi Zekât Verecek Hâle Gelmektir	235
Çalışmak İbadettir	239
Ramazan ve Oruç	241
Ramazan ve Bereket Ayı	245
Oruç ve Varoluşsal Bilinç	248
Oruç ve Özgürlük	251
Müslüman Müslümanı İslam Adına Öldürüyor	254
Oruç Tutmaya İhtiyacımız Var	256

3.2. AILE VE KADIN.....	259
Allah'a Şükretmek ve Anneye Babaya Teşekkür Etmek	259
Ailenin Temelinde Eşler Arasında Oluşan İlahî Sevgi Vardır	262
Ailenin Temelindeki İlahî Sevgi ve Şefkat Güven İçinde Büyür ...	266
Yaratıcı Sevgi	269
Kadının Olmadığı Yerde Uygarlık Olmaz.....	273
İslam ve Kadın.....	276
Kadına Yönelik Şiddetin Sosyo-Kültürel Kökleri Üzerine	279
Eşler Birbirinin Tamamlayıcısıdır.....	282
IV. KUR'AN VE HAYAT	285
Kur'an'ı Doğru Anlamak	285
Yâsîn Suresinin Işığında Ahiret İnancının Temelleri.....	287
Kasas Suresinin Işığında Tarih Bilincinin Anlam ve Önemi	291
Ön Yargı Vahyin Doğru Anlaşılmasının Önündeki En Ciddi Engeldir.....	294
Kadir Gecesi'nde Kur'an'ı ve İnsanı Düşünmek.....	297
Kur'an Anlaşılacak İçin İndirilmiştir.....	301
Kur'an Meallerinden Nasıl Yararlanabiliriz?.....	305
Geri Bildirimler ve "Hangi Meal?" Sorusu.....	309
Kadir Gecesi Aklın Vahiyle Buluştuğu Gecedir.....	311
Fâtiha Suresinin Işığında Allah-İnsan İlişkisi.....	314
Kur'an 300 Yerde Düşünmeye Davet Ediyor	317
Kur'an İnsanlığa Yeni Bir Bakış Açısı Kazandırmıştır	319
İslam'ı Önce Kendiniz İçin Öğrenin.....	323
Mü'min Suresinin Işığında Firavun Zihniyeti	326
Kur'an'ın Dışında Vahiy Yoktur.....	329
Kur'an Algımız Kur'an'a Uygun mu?	332
Kadir Gecesi'nde Kur'an ve İnsan.....	335
Kur'an'ın Bazı Temel Özellikleri.....	338
Kur'an ve Akli Kullanmak.....	341
Fâtiha Suresinin Işığında Tevhid ve Özgürlük.....	343
Kadir Gecesi'nde Kur'an'ı Yeniden Düşünmek	345
Niçin Fâtiha Suresi?	347
V. HZ. MUHAMMED VE İLK MÜSLÜMANLAR	349
Kur'an'a Göre Hz. Muhammed-1	349
Kur'an'a Göre Hz. Muhammed-2	353

Peygamber Sevgisi Bilgisiz Olmaz	356
Bir Elime Ayı Bir Elime Güneşi Verseler... ..	359
Hz. Muhammed Vahiy Alan Bir Beşerdir.....	363
Hz. Muhammed'i Anlayamayanlar Alay Etmeyi Marifet Sanmışlardır.....	366
Hz. Muhammed Vahiy Alan Bir Beşerdir.....	369
Hz. Muhammed'le İlgili Ana Çerçeveyi Kur'an Belirler.....	372
Hz. Muhammed'in İslam'ı Anlatma Yöntemi-1.....	374
Hz. Muhammed'in İslam'ı Anlatma Yöntemi-2.....	377
Kur'an'a Göre Hz. Muhammed	380
Kur'an'ın ve Müslümanın Peygamber Tasavvuru.....	383
Kur'an ve Hz. Muhammed	385
Hz. Muhammed'i Anlıyor muyuz?	387
Hz. Muhammed Peygamber Olacağını Biliyor muydu?	389
Bedbaht Etmek İçin İndirmedik.....	392
Mekke Döneminde Müslüman Olmak Yürek İsterdi	394
13 Yılda 400 Kişi Oldular	396
Hicret: Muhteşem Bir Proje.....	398
Sahabe Anlayışımız Ne Kadar Sağlıklı?.....	400
VI. EVRENİ OKUMAK	403
Güneşin Doğuşu Batışından Daha Görkemli Olur	403
Doğanın Dip Seslerine Hiç Kulak Verdiniz mi?	406
Okyanus Hissi	408
Gecenin Sessizliği ve Evrenin Dili	410
500 Senelik Çam Ağacının Fısıltıları/Söyledikleri.....	413
Yıldızlar Niçin Bizden Kaçıyor?.....	416
Esentepe'de Bir Yesevî Dervişi.....	419
Toprak ve Tohum.....	421
Varlık Tanrı'nın Rahmetinin Eseridir	424
VII. TARİH, MEZHEP VE GELENEK	427
Geleneği Doğru Okumak	427
Mezhepler Din Değildir-1	430
Mezhepler Din Değildir-2	432
Müslüman Olmak Mazide Yaşamak Değildir.....	434
Farklılıklar Zenginliktir.....	437
Türkiye'de Cemaat Meselesini Konuşmak	440

Dini Doğru Anlamak İçin Önce Tarih Bilinci Gerekir.....	444
Ölülerin Egemenliğinden Kurtulmak Mümkün mü?	447
Tarikat ve Mezhep İslam'la Özdeş Değil.....	450
Tasavvufu ve Tarikatı Nasıl Tartışabiliriz?-1.....	453
Tasavvufu ve Tarikatı Nasıl Tartışabiliriz?-2.....	456
Ahmet Yesevî ve Tasavvuf Anlayışı.....	458
Hacı Bektaş Veli ve Tasavvuf.....	461
Kerbela'ya Giden Yollar-1	463
Kerbela'ya Giden Yollar-2	466
Kerbela'dan Endülüs'e.....	469
Din ve Mezhep Arasında Ne Fark Var?.....	472
Buhârî'nin Başına Gelenler... ..	475
Fatih Camii'nde Bir Sabah Namazından Tarihe... ..	477
Varoluş Çağrısı	478
Camideki Katedral	479
Kardeşlik Bilinci.....	479
Sarı Saltuk'un Osman Bey'e Nasihati.....	481
Din Nedir? Mezhep Nedir?	483
Mezhepler Beşerî Oluşumlardır.....	485
Dört Hak Mezhep Meselesi	487
Kolay Kutuplaşma ve Tarih Bilinci	489
Akan Kan Ne Zaman Duracak?	492
Mezhep Çatışması Önlenemez mi?.....	494
Anlaşılmayan Geçmiş Kutsallaştırılır	496
VIII. DİN VE SİYASET	499
İslam Açısından Devlet	499
İslam Dini ve Laiklik Birbirinin Alternatifi Değildir	502
Din ve Siyaset Dilinin Korkudan Arındırılması Gerekir/Korku Yoğunluğu Sizi Korkutmuyor mu?	506
İslam'ın Egemenlik İddiası Var mıdır?.....	509
İslam Demokrasi ve Laiklik.....	513
İslam Siyasi Meseleleri İnsana Bırakmıştır	515
İslam'da Asıl olan Hayat ve Barıştır	517
KAYNAKÇA	521
DİZİN	523

HAZIRLAYANIN ÖN SÖZÜ

Prof. Dr. Hasan Onat Hocamız, İslam Mezhepleri Tarihi alanının önde gelen bilim insanlarından olmasının yanı sıra, geniş bir ilgi alanına sahip idi. Aynı zamanda o, insan ve İslam üzerine düşünen, insan olmanın en yüce değer olduğuna dair farkındalık oluşturmak ve mevcut problemlere çözüm üretmek için çabalayan saygın bir mütefekkir idi. Hocamız, akademik araştırmaları ve öğrenci yetiştirmesinin yanı sıra, fikirlerini radyo, televizyon, gazete, dergi ve son yıllarda da sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırmayı önemsemiş ve bunun için zaman ve büyük emek harcamıştır.

Hasan Onat, 2009-2012 yılları arasında, *Akşam Gazetesi*; 2013-2014 yılları arasında ise *Hürriyet Gazetesi*'nde olmak üzere toplam altı yıl boyunca Ramazan'da günlük köşe yazıları yazmıştır. Titiz bir çalışmanın ürünü olan bu yazılarında, insan ve anlam, akıl ve bilim, din ve İslam, sosyal hayat, siyaset, evren, Kur'an, Hz. Peygamber, tarih, mezhep, gelenek, Ramazan ve oruç gibi konuları işlemiştir. Yapıcı ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınan bu köşe yazıları, okuyuculara yeni ufuklar açan kısa ve öz yazılardır.

Hasan Onat Hocamız'ın Ramazan aylarında *Akşam Gazetesi* ve *Hürriyet Gazetesi*'ndeki yazılarının elden geçirilmesi ve bir kitaba dönüştürülme hikâyesi, 2015 yılında başladı. Yüksek Lisans yapmak üzere Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Araştırma

Görevlisi olarak görevlendirildiğimde, Hasan Hocamız'ın radyo konuşmaları ve gazete köşe yazılarının arşivlenmesinde kendisine yardımcı olmuştum. Gazete köşe yazıları arasında, Ramazan yazıları önemli bir yekûn tutmaktaydı. Hocamız, gazetelerde bulunan bu yazılara ileride ulaşmanın zor olacağı kaygısı ve yazıların düzenlenerek yayımlanmasının daha yararlı olacağı düşüncesiyle bunları bir kitapta derlemeye karar vermişti. Yazıların toplandığı word dosyalarını, Ağustos 2015'te bana elektronik posta ile göndererek benden, yazıların tamamını okumamı ve mümkünse konularına göre bölümlere ayırmamı rica etti. Ben de metinleri okuyup konularına göre birtakım ana başlıklar altında tasnif ettim. Hocamız ile yaklaşık bir ay boyunca bu yazılar üzerinde düzenli bir şekilde çalışarak yazıları, gazetelerde çıkan kronolojik sıralarından ziyade seçtiğimiz ana başlıklara göre sınıflandırdık. Metinlerin konulara göre düzenlenmiş hâlini, gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra kendisine teslim ettim.

Hasan Onat Hocamız, bu sıralarda bir taraftan da doktora tezinden kitaba dönüşen *Emeviler Devri Şii Hareketleri* adlı çalışmasının yeni baskısı ve diğer kitap projeleri üzerine çalışıyordu. Bu sebeple gazete yazılarının düzenlenmesi ve yayımlanması ertelenmişti. 2017 yılında, ilk çalışmamızın üzerinden 1,5 yıl geçtikten sonra gazete yazılarının derlenmiş hâlini tekrar göndermemi istedi. Muhtemelen üzerinde çalışmayı planlıyordu ve arşivinde dosyanın son hâlini bulamamıştı. Ancak eş zamanlı olarak pek çok farklı çalışma yürüttüğü için bu niyetini yine gerçekleştiremedi ve yazılarını yayımlamaya fırsat bulamadı. Sanırım söz konusu yazılarının daha önceden gazetelerde yayımlanmış olmaları dolayısıyla bu yayımı erteleyip yeni hazırladığı ve heyecan duyduğu diğer çalışmaları öncelemeyi tercih etmişti. Zaman zaman kendisine bu kitabın akıbetini sorduğumda, diğer çalışmalarıyla meşgul olduğunu ve fırsat bulur bulmaz ilgilenmek istediğini belirtirdi. Niyeti, tüm yazıları gözden geçirerek gerekli düzeltmeleri yapmak ve bazı yazıları genişletmekti. Ne yazık ki pek çok çalışması yarım kaldığı gibi, büyük oranda tamamlanmış olan bu çalışmasını da istediği şekilde sonuçlandıramadı.

Din İnsan ve Anlam Arayışı adlı bu kitapta yer alan gazete yazılarından hemen hiçbirinin başlığının diğeri ile aynı olmaması oldukça dikkat çekicidir. Hocamız, önemseydiği bazı konuları tekrar ele almayı gerekli görürdü. Bununla birlikte bu yazılarında, her seferinde özgün bir içerik oluşturmaya özen göstermiştir. Ramazan ayına özel yazılan bu yazıların Kur'an merkezli olduğu okuyucuların gözünden kaçmayacaktır. Bu yaklaşım, aynı zamanda Hocamız'ın temel din anlayışını yansıtmaktadır. Zira kendisi, daima İslam'ın anlaşılması için Kur'an'ın kurucu rol üstlendiğine işaret ederdi. Özellikle Ramazan aylarında vaktinin büyük bölümünü Kur'an ile hemhâl olarak geçirdiğini dile getirirdi. Nitekim bu yazılarda da onun okumalarının yansımalarını bulmak mümkündür.

Bu kitapta, Türkiye'nin gündemine dair değerlendirme yazılarının yanı sıra günün anlam ve önemine binaen kurgulanmış metinler ile deneme niteliğinde okuyucuyu kendi keşif yolculuğuna ortak olmaya davet eden yazılar derlenmiştir. Hasan Onat, bazen "Güneş doğarken kendilerini uykuya mahkûm edenler, elbette güneşin batışının güzelliği ile yetinmek zorunda kalacaklardır." ifadeleriyle insana kendisini ve tabiatın kaçırmakta olduğumuz güzelliklerini hatırlatırken; bazen de "Geçmişî doğru anlayamayanlar, onun ağırlığı altında ezilirler. Sessizce süzülen iki damla gözyaşından ve o gözyaşının denize dönüşüp Müslümanları boğacağından korktuğumu belirtmeliyim." gibi sözleriyle, İslam dünyasına dair endişelerini dile getirmiş ve tarihin izini sürmenin önemine işaret etmiştir. Yürek burkan mülteci haberlerinden, tarihin anlam ve önemine; ailenin ehemmiyetinden Hz. Muhammed'i doğru anlamının imkânına geniş bir yelpazede seyreden bu yazılar, onun okuyucusuyla samimi ilişkisinin birer yansıması olması bakımından ayrıca kıymetlidir.

Kitapta yer alan yazıların hemen tamamının odak noktası, "insan"dır. Yazılarda, Müslümanların mevcut vaziyetine dair hayal kırıklığının getirdiği eleştirel bakış zaman zaman etkili ifadelerle açığa vurulmuşsa da daha ziyade gelecek adına umut ve temenni

dolu bir üslup kullanılmıştır. Hasan Onat, genelde insanlığın özelinde ise Müslüman toplulukların gelişmesi ve yeni bir medeniyet inşasının imkânına dair inancını ve ümidini korumuş ve buna yönelik çabasını hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. Bu yazıları, onun bu yoğun çabasının bir parçası olarak değerlendirmek de mümkündür.

Son olarak, kitabı yayıma hazırlarken nasıl bir yol izlendiğine de işaret etmek gerekir. Hocamız'ın vefatının ardından bu çalışmanın yayıma hazır hâle getirilmesi için Prof. Dr. Sönmez KUTLU danışmanlığında tekrar bir çalışma başlattık. Daha önce belirlenen üst başlıkları tekrar gözden geçirdik ve gerekli düzenlemeleri yaptık. Yukarıda işaret ettiğim üzere kitap, büyük ölçüde Hasan Onat'ın kişisel arşivinde bulunan ve tarafıma gönderdiği metinlerin derlenmesi sonucu yayıma hazır hâle getirilmiştir. Ancak yayımlandığı yıl ve gazeteye göre tasnif edilmiş bu metinlerde, tarih mevcut değildi ve tarafıma gönderilen klasörlerde bazı eksik yazılar olduğu anlaşılmaktaydı. Gerekli bilgileri tespit etmek ve yayımlanmış eksik yazıları bulmak üzere Milli Kütüphane'nin gazete arşivinden ilgili nüshalar bulunmuş, yazılar tamamlanmış ve gazetede yayımlandıkları tarihler tespit edilerek künye bilgileri dipnot olarak eklenmiştir. Ayrıca metin içerisinde geçen sure ve ayet numaraları ile kitaplara yapılan atıflar dipnota taşınmıştır.

Gönül isterdi ki bu kitap, Hasan Onat Hocamız'ın kendi kaleminden dökülen bir takdim ile başlasın ve yayımlanmasına birlikte sevinelim. Ancak bizler için danışman olmanın ötesinde daha büyük bir anlam ve değer ifade eden Hasan Onat'ı, verimli bir çağında, henüz yapmayı planladığı ve istediği çok şey varken kaybettik. Onu kaybetmenin hüznünü ve yokluğunun hayatımızda meydana getirdiği boşluğu tarif edebilmek mümkün değildir. Onun ardından bizlere düşen ise kendisine layık birer talebe olma çabasını sürdürmektir. Bu doğrultuda, son aşamalarına gelmiş bu kıymetli çalışmasının tamamlanmasına katkı sağlama imkânım olduğu ve yazıları, okuyucuyla buluşacağı için büyük mutluluk duyduğumu ifade etmeliyim.

Cesareti, “bir gün öleceğini bile bile, hayata en üst düzeyde tutunmaya ve yaratıcı yetileri etkin kılmaya çalışmak” olarak tanımlayan Hocamız’ın bir gün olsun bu cesareti yitirmediğine şahitlik edebildiğimiz için öğrencileri olarak kendimizi şanslı adediyoruz. Ömrünün tamamını bereketli, üretken, örnek bir şekilde geçirdiği ve hayatımıza dokunduğu için kendisine minnettarız. Mekâmı cennet olsun.

Her daim özlem, saygı, şükran ve rahmetle...

Çorum, 2023
Dr. Betül YURTALAN

Fecr Yayınları: 761
ONAT Kitaplığı: 7

AFORİZMALAR

Toprak Tohum ve Kökler

Prof. Dr. Hasan ONAT

Editör

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Hazırlayan

Fatıma Nur DEMİR

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 13178)

Kapak

FCR (Coşkun IŞIKGÜL)

Mizanpaj

FCR (Dilek ÖZCAN)

Baskı ve Cilt

NY MATBAACILIK YAYINCILIK

KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.

Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA

Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Kasım 2023

ISBN: 978-625-6602-12-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mh. Boyacılar Sk. No:14/1

Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0 312) 310 08 60

web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Prof. Dr. Hasan ONAT

Aforizmalar

Toprak Tohum ve Kökler

Hazırlayan
Fatıma Nur DEMİR

Ankara 2023

HASAN ONAT

(1957-2020)

Prof. Dr. Hasan Onat, Çankırı'nın Eldivan ilçesinde doğdu. İlköğretimi Eldivan Merkez İlkokulu'nda, liseyi Yozgat Lisesi'nde bitirdi. 1979 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi kürsüsünde asistan olarak göreve başladı. 1986 yılında "Emeviler Devri Şii Hareketleri" başlıklı doktora çalışmasını başarıyla tamamladı. 1986 yılında yardımcı doçent, 1989 yılında doçent, 1995 yılında profesör oldu.

1986 yılından itibaren Türkiye'nin Sesi Radyosu'nda çeyrek asır boyunca sürdürdüğü radyo programcılığının yanı sıra, yerel ve ulusal gazetelerde köşe yazarlığı, televizyon programı yapımcılığı ve sunuculuğu yaptı. Bu sayede geniş bir hitap kitlesi ve takipçisi oldu.

Prof. Dr. Hasan Onat, 2005 yılında Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak dersler ve seminerler verdi. 17 Ağustos 1999 - 16 Ağustos 2002 yılları arasında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dekanlığı görevini yürüttü.

Prof. Dr. Hasan Onat, İngilizce, Arapça ve Farsça bilmekteydi. Evli ve iki çocuk babası olan Prof. Dr. Hasan Onat, 26.09.2020 tarihinde hayata veda etti.

Prof. Dr. Hasan Onat, yayınlamayı düşündüğü kitaplarının bir kısmını yayınladı. Ancak büyük bir kısmını yayınlamaya ömrü vefa etmedi.

Bazı Eserleri:

Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993; İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2019.

Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003 / İstanbul: Endülüs Yayınevi, 2018.

İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

İslam Düşünce Ekolleri Tarihi, ed. Hasan Onat, Ankara: Ankuzem Yayınları, 2007.

İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Ayrıca ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi mevcuttur.

İÇİNDEKİLER

Yayıma Hazırlanma Hikâyesi	7
Hazırlayanın Takdimi	11
Ön Söz	15

BİR BİLİM İNSANI OLARAK PROF. DR. HASAN ONAT'IN SOSYAL MEDYA (TWITTER) PAYLAŞIMLARININ TEMATİK ANALİZİ

1. ÖZGÜRLÜK VE ADALET	17
2. METODOLOJİ	20
2.1. Geçmiş-Gelecek İlişkisi	20
2.2. Din-Bilim İlişkisi	22
2.3. Bilgi	23
2.4. Eleştiri ve Eleştirel Düşünce	25
2.5. Akıl	27
3. DİN-MEZHEP İLİŞKİSİ	29
4. İNSAN VE ANLAM ARAYIŞI	32
4.1. İnsan-İnsan İlişkisi	34
4.2. İnsan-Tabiat İlişkisi	35
5. DEVLET VE TOPLUM	37
6. GENEL KONULAR	38
6.1. Aile	39
6.2. Kadın	40
6.3. Eğitim-Öğretim	41

6.4. Kitap Okumak.....	42
6.5. Önemli Gün ve Geceler	46
SONUÇ	49
TOPRAK TOHUM VE KÖKLER SERİSİ (TWEETLER)	53
KAYNAKÇA	377
DİZİN	385

YAYIMA HAZIRLANMA HİKÂYESİ

Prof. Dr. Hasan ONAT, çok okuyan, okuduklarını not alan, onları bizlerle paylaşan ve tartışan bir bilim insanı idi. Bu fikirlerini, sadece bilimsel ortamlarda ve çalışma odalarında bilim adamları ile değil, hazırlayıp sunduğu radyo programlarında ve sunuculuğunu yaptığı televizyon programlarında da paylaşırdı. İnternetin hayatımıza girmesi ve sosyal paylaşım imkânlarının artmasıyla birlikte, Hasan Onat, kendi fikirlerini ve mesajlarını Twitter hesabından paylaşmaya başlamıştı. Aslında kendinin ifadelerinden de okuyacağınız gibi, yıllardır okuduğu kitaplardan esinlenerek oluşturduğu kendine özgü fikirlerini, “Mutfak ve Aforizmalar” adını verdiği 350-400 sayfa bulan bir dosyada toplamıştı. Hatta bu dosyanın başına, yayımlandığı takdirde kitap ismi olarak koyacağı pek çok isim yazmıştı: *Zaman ve Mekân Dışı / Rastgele/ Aklıma Estiği Biçimde Garnitür/ Çeşitlemeler/ Neyse Düşünüyorum/ Sıçramalar/ Sınırlar/ Esintiler/ Dağarcık/ Hammadde/ İlkeler/ Aforizmalar/ Arayış/ Hikmetler/ Toprak ve Tohum/ Tanrı Tarih ve İnsan/ Düşünce/ Fikir Kökleri/ Tohumlar/ İlkeler*. Ama bunlardan *Anlam Kökleri* ismini tercih etmiş görünmektedir.

Twitter'daki paylaşımlarının olumlu tepkiler alması sonucu, onları yayımlamaya karar vermiş ve vefatından yaklaşık bir ay önce 30 Ağustos 2020 tarihinde, ön söz'ünü dahi yazmıştı. Bu tweetlerin derlenerek kitaplaştırılması için Yüksek Lisans öğrencilerinden Muhammed Emin Aslan'ın çalışmasını istemişti. Mu-

hammed Emin, Yüksek Lisans tezi ile ilgili yoğunluğu dolayısıyla, böyle bir çalışmaya başlayamamıştı. Hasan Onat Hocamız, yayımlamayı planladığı bir dizi kitabın ilk kitabına yazdığı ön söz'den anlaşıldığına göre, tweet paylaşımlarına “Toprak Tohum ve Kökler Serisi” adını verdi. Hazırlanacak kitaplar dizisinin ilkinin ismini ise *ANLAM KÖKLERİ* koymuştu. Ancak ben bundan, *eMakâlât Dergisi Prof. Dr. Hasan Onat Dosyası*'nda, Arş. Görevlisi Sümeyya Selimoğlu ile Doktora Öğrencisi Fatıma Nur Demir'in yazmış oldukları “Bir Bilim İnsanı Olarak Prof. Dr. Hasan Onat'ın Sosyal Medya (Twitter) Paylaşımlarının Tematik Analizi” başlıklı makalenin yayımlanması ve Fatıma Nur Demir'e, Hocamız'ın tweetlerini toplayıp kitaplaştırmasını istememden ve kitap hâline gelmesinden sonra haberdar oldum. Muhammed Emin Aslan, Hocamız'ın, hazırlanacak böyle bir kitap için ön söz yazdığını söyleyince, oldukça heyecanlanmışım. Bu ön söz'ü gönderdiği takdirde hazırlanmış olan bu kitaba koyabileceğimizi söyledim. O da kitabın hazırlandığını duyunca, bu teklifi kabul etti ve gönderdi. Hasan Onat Hocamız'ın yazdığı ön söz'den beni haberdar ettiği ve burada yayımlanmasını kabul ettiği için kendisine çok teşekkür ediyorum.

Hasan Onat'ın arşivinde yer alan “Mutfak ve Aforizmalar” adlı dosyasında kayıtları bulunan ve şu anda *Aforizmalar -Toprak Tohum ve Kökler-* isimle yayımlamayı uygun gördüğümüz bu çalışma, ilkinden başlanarak en son yapılan paylaşıma kadarki tweetlerinin tamamını içermektedir. Bunlar, bilimsel yazım ve dipnotlandırma tekniğine uygun olarak her bir tweete bir dipnot konularak yayımlanma tarihi kaydedilmiştir. Kitabın başına, *eMakâlât Dergisi Prof. Dr. Hasan Onat Dosyası*'nda daha önce yayımlanan ve daha sonra gözden geçirilen bir makaleyi ekledik. Eğer Hocamız hayatta olsaydı ve paylaşımlarında devam etseydi, bu seride birkaç kitap çıkaracaktı. Ancak buna ömrü vefa etmedi. İlgili dosyada, okuduğu kitaplardan pek çok notlar var ama bunların büyük kısmı, tırnak içinde alıntılar şeklinde kaydedilmiştir. Paylaşılanlar, onlardan mülhem kendi düşünceleridir. Geriye kalanlar ise

notlardır. Bu sebeple “Toprak, Tohum ve Kökler Serisi”nin *Anlam Kökleri* adlı bu kitabı, bu serinin ilk kitabı olarak kalacaktır.

Hasan Onat’ın sosyal medyadaki paylaşımlarının kitaplaşmasının, onun fikirlerinin tanınması ve yaygınlaşmasına büyük katkılar sunacağı kanaatindeyiz. Hocamız’ın paylaşımlarını analiz eden ve *eMakâlât Dergisi*’nde iki yazarlı bir makale yayımlaması sebebiyle, onların derlenmesini Fatıma Nur Demir üstlendi. Ayrıca daha önce yayımlanan makaleyi bazı değerlendirmelerim doğrultusunda gözden geçirmek ve gerekli düzeltmeler yapmak için büyük çaba harcadı. Bu çalışmanın siz değerli okurlarla buluşması için katkı sunan, başta Fatıma Nur Demir olmak üzere emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Son olarak yayımlanmamış eserlerini de içeren arşivini benimle paylaşan ve bu eseri yayımlamamıza izin veren Hocamız’ın eşi Nurten Onat Hanımefendi’ye çok teşekkür ediyorum.

Ankara, 23.04.2023
Prof. Dr. Sönmez KUTLU

HAZIRLAYANIN TAKDİMİ

Sosyal medya, kişilerin internet aracılığıyla bir çeşit iletişim kurduğu platformların genel ismidir. Bu platform, insanlara, zaman ve mekân sınırlaması olmadan her türlü bilgiyi paylaşma, erişme, metin, medya, ses, video ve fotoğraflar aracılığıyla eş zamanlı olarak çift taraflı ve çok yönlü paylaşımlar yapma imkânı sağlamaktadır. Ancak bu platformun, avantajlarının aksine birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Kontrolsüz bilgi akışını ve asimetrik ilişkiyi beraberinde getirmesi, sosyal medyanın en büyük açmazlarından bir tanesidir. Sosyal medya, daha çok gündelik, yüzeysel ve sığ bir platform olmaya doğru ilerlemektedir. Ancak bu platformları, dezavantajlarına rağmen her kesimden ve her yaş grubundan insanın kullandığı da göz ardı edilmemelidir. İlkokul mezunlarından bilim insanlarına, çocuklardan yaşlılara kadar her insan, bu platformlardan en az bir tanesini kullanmaktadır. Facebook, Instagram ve Twitter, en yaygın kullanılan platformlardan olmakla beraber her birinin kullanım amacı, kendi içinde farklılık göstermektedir. Örneğin, diğerlerinin aksine Twitter, daha çok insanların, düşüncelerini büyük kitlelerle paylaşmasını sağlar.

Ankara İlahiyat'ın yetiştirdiği önemli ilim adamlarından biri olan Prof. Dr. Hasan Onat, fikrî ve felsefi birikimini paylaşmak için sosyal medya platformlarından yalnızca Twitter'ı kullanmıştır. Hocamız'ın yalnızca Twitter'ı aktif şekilde kullanmasının arka planında, onun sıklıkla tekrar ettiği, “bilen özetler“ vecizesinin

etkili olduğunu görmekteyiz. Bundan hareketle belirli yazı karakteri sınırlaması olan Twitter'ı tercih etmiş ve burada, düşüncelerini çok güzel özetlemiştir. Hocamız Hasan Onat'ın, kendine özgü bir sosyal medya kullanım tarzı olduğu, paylaşımlarından anlaşılmakta ve her bir paylaşım, âdeta bir kitabın özeti olma niteliğini taşımaktadır. Ayrıca karmaşık ilişkilerin yaşandığı vasat bir zemine dönen bu platformda ilmî birikimini gösterme cesareti ise takdire şayandır.

Hasan Onat, Twitter'ı, 2014 (Temmuz) yılı ile ahirete irtihal ettiği 2020 (Eylül) yılları arasında ilk bir yıl aktif olmamak zarfıyla altı yıl kullanmıştır. Toplamda ise 1968 tweet paylaşmıştır. Paylaşımların pek çoğu, muhteva ve konu bakımından birbiriyle ilişkili ve iç içe geçmiş olmalarıyla dikkat çekmektedir. Onun, düşünce dünyasını ve ilmî birikimini yansıtan, zihinsel olarak aktif şekilde ilgilendiği konulara yönelik ve gündemi yakından takip ederek güncel meseleler ile ilgili de paylaşımlar yaptığı görülmektedir. O, bazı konuları fazla önemsemiş ve tekrar pahasına yeniden paylaşmıştır. Hocamız, tweetlerin birçoğunu, doğrudan paylaşmakla beraber bazıları için “Kurucu İlke, Hassas İlke, Kurucu ve Hassas İlke, Farkındalık, Çıkış Yolu, Uyarı, Tarihî Tecrübe, Birlikte Düşünelim, Yol Ayrımı Sorusu ve Farkındalık Sorusu“ gibi üst başlıklar kullanmış; bu şekilde de paylaşımlarındaki ana vurguya dikkat çekmiştir. Paylaşımlarında yer yer mecazi ve istiareli bir dil kullanılarak vermek istediği mesajı daha etkili hâle getirmiştir. 2018 yılındaki paylaşımlarında anlam, anlamak ve anlam arayışına yoğunlaşmış; vefat ettiği 2020 yılında ise sıra dışı bir şekilde hayat, hayatın anlamı ve yaşamakla ilgili paylaşımları öne çıkmıştır.

Günümüzde pek çok sosyal medya kullanıcısı bulunmakla birlikte Hasan Onat Hocamız'ın Twitter platformunu oldukça anlamlı ve anlaşılır olarak kullanma çabası, dikkatleri çekmektedir. Her geçen gün gelişen ve değişen, insanı içine çekerek dış dünyadan koparan bir platformda böylesine anlamlı paylaşımlar ile insanlara hitap eden ve bunu yaparken insanlara belli kalıpları dayatmak

yerine onların özgürleşmesini kendine dert edinen bir bilim insanının paylaşımlarını iki kapak içerisinde toplamak istedik.

Çalışmanın giriş kısmında, okuyucuya, Hocamız'ın paylaşımlarına dair genel bir bakış açısı kazandırmak amacıyla kaleme aldığımız ve “Bir Bilim İnsanı Olarak Prof. Dr. Hasan Onat'ın Sosyal Medya (Twitter) Paylaşımlarının Tematik Analizi” başlığıyla *eMakâlât Dergisi Prof. Dr. Hasan Onat Dosyası*'nda yayımlanmış olan bir makaleye yer verdik. Hocamızın Twitter'daki paylaşımlarını, fikrî akışın takibini kolaylaştırmak adına tarihî sıralamaya riayet ederek bir kitapta topladık.

Hocamızın paylaşımlarını arşivlemem konusunda fikir veren ve beni cesaretlendiren Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU hocama minnettarım. Ancak paylaşımları bir kitaba dönüştürme fikri, Hocam Prof. Dr. Sönmez KUTLU'ya aittir. Bu çalışmamızın her aşamasında desteği ve değerli yönlendirmelerinden dolayı kendisine şükranlarımı arz etmek isterim.

Ankara, 2022
Fatıma Nur DEMİR

ÖN SÖZ

İçinden geçtiğimiz tuhaf zamanlarda, değişimin baş döndürücü hızı, insana, insanlık tarihinin başlangıcını yeniden düşünmek ihtiyacı hissettiriyor. Tıpkı hız sınırının insanın algı eşiğini zorladığında, sanki çok yavaş gidiliyormuş gibi bir algının insanı esir almasına benzer bir durum. Böylesi anlarda akla gelen tekerleme: “Evvvel zaman içinde, kalbur saman içinde, cinler cirir oynarken eski hamam içinde... Az gittim, uz gittim, bir de dönüp baktım ki bir arpa boyu yol gitmişim...” Ben de evvel zaman içinde, henüz sosyal medyanın ne olduğu bilinmez iken, Twitter icat edilmişken, okuduğum kitaplardaki güzel cümleleri, benim için hayat düsturu olabilecek fikirleri not etmeye, bazen de onları kendi dilimle ifade etmeye başlamıştım. Bilgisayar icat olunca, “mutfak” diye bir dosya açıp onun baş tarafına bu notları, her daim okumak, yenileri ile çoğaltmak ve kendime ışık tutmasını sağlamak için özenle yerleştirdim... Bu küçücük alıntılar, bazen yüzlerce sayfanın özeti sayılacak düşünceler, öncelikle kendim için bir araya getirilmiştir. Bunlar, beni ben yapan, istikametimi belirleyen, bana kendimi anlama imkânı sağlayan, hatta kendimi inşa sürecinde yol gösteren ilkelerdir.

Evvvel zaman içinde, Twitter icat edildiğinde, notlarımdan da yararlanarak bazı fikirlerimi dostlarla paylaşmak ihtiyacı hissettim. Fikirleri birkaç satura sığdırmak, bir tür “tohum” hâline dönüştürmek hoşuma gidiyordu. Kısa süre içinde bana “anlaşıldı-

ğımı”, benim de kendimi daha iyi anlamama katkı sağlayan geri bildirimler almaya başladım. Böylece benim “kendime notlar”ım, her ne kadar beni deşifre etse de dostlarımin da olmaya, dışarı taşmaya başladı. Gündemden uzak kalmadan, gündeme de mahkûm olmadan, sağduyunun, aklın, vicdanın sesi olabileceğini düşündüğüm fikirler, çoğu zaman ilkelere dönüşerek birikmeye başladı. Bunların kitaplaşması gerektiğini, bunun için seve seve yardımcı olabileceğini söyleyen, yüzünü hiç görmediğim samimi dostlardan teklifler de aldım. Sonuçta mutfaktan çıkan ilkeler, sosyal medyada çürümemek için kitaplara sığındılar. İşte, evvel zamanda atılan tohumlar, toprakta kök salmaya ve filizlenmeye başlamış oldu. Toprak, tohumu asla inkâr etmez; filizlenme imkânı bulamayan tohumu bile bağırında saklayabilir.

Toprak, Tohum ve Kökler Serisi'nin ilk kitabı *ANLAM KÖKLERİ*, insanı insan yapan süreçte bir meşale gibi yolumuzu aydınlatan, kendimizi anlamamızı kolaylaştıran, kök hücreler gibi, hayat vermek için çoğaltılmayı bekleyen fikirler ve ilkeler demetidir. İnsan, en temelde akıl, bilgi ve anlam varlığıdır.

ANKARA, 2020

Prof. Dr. Hasan ONAT